

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Моніторинг кредитного ризику банку

Студента 2 курсу 3м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Матвєєва
Івана
Юрійовича

Науковий керівник
канд. екон. наук, доцент

Сушко Наталія
Мар'янівна

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ – 2018

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні підходи до здійснення моніторингу кредитного ризику в банках.....	
1.1 Кредитний ризик банку в системі банківських ризиків.....	
1.2 Класифікація банківського моніторингу та його місце у системі ризик-менеджменту банку.....	
1.3 Етапи та складові елементи моніторингу кредитного ризику в банку.....	
Розділ 2. Практичні аспекти здійснення моніторингу кредитного ризику в банках України.....	
2.1 Аналіз сучасного стану та тенденцій діяльності банків України в сфері кредитування..	
2.2 Моніторинг кредитного ризику банку на рівні окремого кредиту.....	
2.3 Моніторинг кредитного ризику банку на рівні кредитного портфеля банку.....	
Розділ 3. Напрями удосконалення методики здійснення моніторингу кредитного ризику в банках.....	
3.1 Методичні підходи до організації процесу моніторингу кредитного ризику в банку з організаційно-функціональної точки зору.....	
3.2 Розробка процедури визначення інтегрального показника кредитного ризику в банку	
3.3 Моніторинг кредитного ризику із застосуванням моделей оцінки портфельного кредитного ризику.....	
Висновки та пропозиції.....	
Список використаних джерел.....	
Додатки	

ВСТУП

Актуальність теми. Здійснення банками активних, пасивних операцій, надання послуг та реалізація банківських продуктів супроводжуються ймовірністю виникнення різних видів ризиків. Особливо це явище притаманне здійсненню банківських операцій, пов'язаних з процесом кредитування. Саме неврахування всього комплексу банківських ризиків у кредитуванні, неспроможність більшості банків сприймати ризики як систему і призвели останнім часом до різкого зростання показника проблемної заборгованості. Управління проблемними кредитами банку має включати в себе застосування превентивних заходів з якісного кредитування та впровадження заходів з нормалізації якості обслуговування кредитів. При цьому важливу роль у даному контексті відіграє якісний моніторинг процесів, які відбуваються у сфері кредитування. Все це обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Теоретичні дослідження проблематики, пов'язаної з проведенням якісного та ефективного банківського моніторингу кредитних операцій висвітлено у працях таких провідних вітчизняних науковців: Барановського О. І. [], Денисенка М. П. [], Домрачева, В. М. [], Дзюблюка О.В. [], Кабанова В.Г. [], Касянової В.Ю. [], Парасій-Вергуненко І.М. [], Пиріг В.В. [], Смовженко Т.С. [] та інших. Проте, моніторинг кредитного ризику є відносно новим явищем у практичній діяльності банків, тому залишається ще багато недосліджених питань.

Метою даного дослідження є вивчення доцільності та важливості застосування у сучасній діяльності банків внутрішньобанківського моніторингу як складової системи оцінки проблемних кредитів. Для досягнення мети нами були визначені наступні **завдання**:

- 1) визначити економічний зміст поняття «моніторинг кредитного ризику»;
- 2) визначити особливості процесу здійснення кредитного моніторингу на рівні окремих кредитних угод та кредитного портфеля;

3) здійснити аналіз практики організації й проведення кредитного моніторингу та оцінити його рівень в банках України.

Об'єктом дослідження є кредитний ризик, як перша і найголовніша загроза при проведенні банками кредитних операцій, а **предметом** – теоретико-методологічні засади моніторингу кредитного ризику.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу становлять дослідження становлять наукові праці та нормативні документи НБУ. В основу дослідження покладено наступні методи пізнання: абстрактно-логічний, декомпозиції, аналізу та синтезу.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти з питань регулювання кредитної діяльності банків, фінансова звітність банків, наукові публікації з досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням автора.

Публікації. Окремі результати дослідження знайшли відображення в науковій статті: **назва статті**

Обсяг та структура роботи. Робота складається з 3 розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та додатку. Обсяг роботи **складає 00 сторінок. В роботі представлено 00 таблиць, 00 рисунків, 00 додатків та використано 00 наукових джерел.**

РОЗДІЛ 1

Теоретико-методологічні підходи до здійснення моніторингу кредитного ризику в банках

1.1. Кредитний ризик банку в системі банківських ризиків

Банкам при здійсненні їх активних (кредитних) операцій, як і будь-якому підприємству, притаманна така ознака як ризикованість. Кредитні ризики є центральними в діяльності банків, тому що кредитування є основним прибутком для банку, а неповернення кредитів часто спричиняє критично великі збитки. В той же час, в економічній літературі не існує єдиного підходу до трактування поняття кредитного ризику.

Основоположною для більшості науковців є думка В.І. Грушко, О.І. Пилипченко та Р.В. Пікус, які дають визначення кредитного ризику наступним чином: «Кредитний ризик може бути визначений як невпевненість кредитора у тому, що боржник буде спроможним і матиме наміри виконати свої зобов'язання відповідно до термінів та умов кредитної угоди» [Грушко В.І., Пилипченко О.І., Пікус Р.В. Управління фінансовими ризиками. –Київ: Інститутекономіки і права “Крок”, 2000. –С.24]

Натомість Р.Яворський пише, що кредитний ризик – «це ймовірність зміни грошового потоку як у кількісному, так і часовому вимірі під час кредитної операції як з боку кредитора, так і з боку позичальника», вказуючи цим причину невиконання умов кредитного договору не тільки зі сторони позичальника, а ще й банку в цілому [Яворський Р. Розвиток банківської системи в Україні: Матеріали досліджень переможців всеукраїнського конкурсу “Економічні реформи в Україні”. – Київ, 1999. – С.107].

Особливо часто можна зустріти значення кредитного ризику, яке тлумачать як «ризик несплати у визначений строк основного боргу і процентів по позичках, що належать кредитору» [Банківські операції, підручник А.М.Мороз, М.І.Савлук, М.Ф.Пуховкіна, М.Д.Олексієнко, Т.П.Остапишин, І.Б.Івасів, А.М.Коряк,

А.В.Нікітін, М.А.Мороз, В.М.Кузьменко]], що вказує також на причину настання ризику саме в позичальнику. Є й інші трактування поняття «кредитний ризик», оскільки кожен науковець трактує його трохи по-своєму (табл.1).

Таблиця 1

Трактування поняття «кредитний ризик» різними науковцями

Автор	Визначення
А.М. Бандурка, В.В. Глущенко []	Ймовірність збитків у зв'язку з несвоєчасним поверненням позичальником основного боргу та відсотків за ним
О.М. Петрук []	Можливість того, що в певний момент часу вартість кредитної частини банківського портфеля активів зменшиться у зв'язку з неповерненням або несвоєчасним поверненням кредитів, наданих банком
В.О. Здражевський	Можливе падіння прибутку банку і навіть утрата частини акціонерного капіталу в результаті неспроможності позичальника гасити й обслуговувати борг
В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.І. Великоіваненко	Сукупність імовірних небажаних подій під час здійснення фінансових угод, суть яких полягає у тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдається скористатися наявними засобами захисту

Джерело: узагальнено автором на основі 1-4

Як представлено вище, існує безліч різноманітних підходів визначення поняття «кредитний ризик», які умовно можна поділити на дві групи трактувань: такі, що пов'язані з несплатою позичальником свого боргу і процентів та такі, що пов'язані із прибутковістю банку. Загальною лінією трактувань є суто зовнішній характер виникнення ризику, оскільки зниження платоспроможності позичальників є результатом зовнішнього впливу економічного середовища, тому банк не може цього змінити. Тим не менш виникає ситуація, в якій вплив усіх зовнішніх ризиків на фінансову стійкість банку відбувається через його клієнтську базу, що, по своїй суті, є внутрішнім джерелом впливу.

В той же час, в офіційному трактуванні кредитним ризиком являється наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. При цьому тут-таки йде уточнення, що він виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує кошти або іншим чином ризикує ними відповідно до умов реальних чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція – на балансі чи поза балансом.

[<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>]

При визначенні кредитного ризику необхідно враховувати такі фактори, як: репутація; можливість; капітал; умови; застава.

Репутація полягає у бажанні і рішучості позичальника погасити свої зобов'язання перед банком. Репутацію позичальника банкір може визначити тільки тоді, коли він достатньо добре через особисті стосунки вивчив клієнта.

Банкіру не слід забувати, що не є винятком такі ситуації, коли потенційний позичальник свідомо не має наміру повертати позичку, одержану в банку. Тому тільки впевненість банкіра у чесності і порядності позичальника може бути підставою для довіри до нього.

Можливість — це здатність позичальника отримати гроші по своїх активних операціях і конкретних проектах, що будуть прокредитовані, ефективно керувати грошовими потоками, з тим щоб забезпечити повне і своєчасне погашення кредитної заборгованості і процентів по ній.

Висока особиста репутація клієнта має бути підкріплена його менеджерськими здібностями. Якщо у підприємця справи загалом ідуть кепсько, то у банкіра не може бути впевненості, що заходи (проект), які він (підприємець) планує здійснити за рахунок кредиту, будуть реалізовані успішно. Водночас не можна вважати, що гарні справи на підприємстві в цілому завжди є надійною запорукою ефективного впровадження нового заходу, реалізація якого потребує кредиту. Тому фактор “можливість” необхідно враховувати як при оцінці роботи клієнта в цілому, так і стосовно тієї справи, яку пропонується прокредитувати.

Капітал. Цей фактор означає, що потенційний позичальник повинен мати певну суму власного капіталу, яка буде використана в проекті, що кредитуватиметься. Інакше кажучи, позичальник мусить розділити кредитний ризик з банком.

Для світової банківської практики характерно, що частка власного капіталу позичальника у фінансуванні проекту традиційно становить близько 30% його вартості, 70% вартості проекту банк кредитує.

Умови. Згідно з цим фактором банкір мусить добре знати стан місцевої, регіональної і національної економіки, а також умови господарювання позичальника, здійснювати їх періодичний огляд і прогнозування.

Неоднакові економічні умови та прогнози для окремих галузей господарства свідчать про те, що критерії для надання позичок мають бути різними.

Застава. Надійне забезпечення кредиту у формі застави може подолати слабкість інших параметрів кредитної угоди. Однак банкіру необхідно звертати увагу на якість застави, її юридичне оформлення, співвідношення між вартістю застави і позички і як часто ця вартість змінюється.

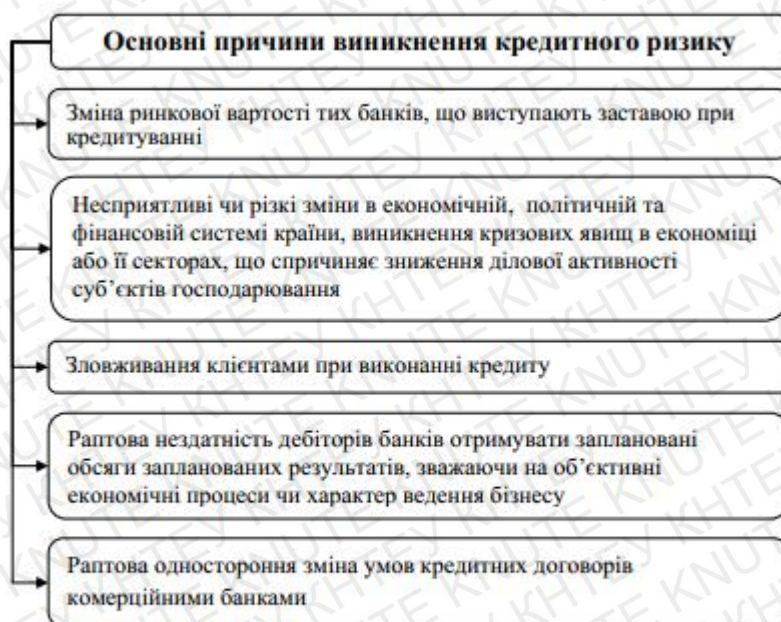

Рис. 1. Основні причини виникнення кредитного ризику

Джерело: узагальнено за [10]

[10] Штефан Л.Б. Проблеми управління кредитним ризиком в комерційних банках України / Л.Б. Штефан // Ефективна економіка. – 2015. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=390>

1.2. Класифікація банківського моніторингу та його місце у системі ризик-менеджменту банку

Ризики, які виникають під час кредитування, - це ризики, які виникають в результаті неправильного визначення рівня ризику й способів його нівелювання на момент розгляду проекту або в результаті неочікуваних змін суб'єктивних умов. Схильність до кредитного ризику існує протягом всього періоду кредитування. При цьому, рівень ризику кожної угоди постійно змінюється через діяльність банку та його клієнтів в економічно, політично та соціально динамічному оточенні.

Варто зазначити, що науковці та законодавці розрізняють декілька видів моніторингу в кредитній діяльності банку. Так, моніторинг кредитного ризику в банку зазвичай вважають складовою частиною банківського ризик-менеджменту та важливим елементом упродовж усього процесу кредитування, оскільки саме систематичне спостереження за динамікою будь-яких змін у діяльності позичальника чи якісному складі кредитного портфеля є попереджувальним сигналом для втручання та ефективного управління в разі несприятливих подій для банку.

Також, моніторинг ризику клієнтів - процес відстеження критеріїв ризиків клієнтів за результатами вивчення клієнтів, що проводиться з метою своєчасного виявлення змін ризику за географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передавання (отримання) активів, ризику за видом товарів, послуг, ризику за типом клієнта, у тому числі з урахуванням здійснення ними ризикових фінансових операцій, що підлягають

фінансовому моніторингу та їх регулярності, для здійснення переоцінки попередньо встановлених рівнів ризиків клієнтів. [3]

На нашу думку, найточнішим визначенням слід вважати наступне: «Моніторинг кредитного ризику – це процедура систематичного відстеження зміни даних про стан кредитного ризику на рівні кредитного портфелю банку та індивідуальних позичальників і інших показників кредитного ризику з метою контролю, виявлення динаміки та прогнозування розвитку кредитної діяльності» - з якого слідує, що моніторинг кредитних ризиків передбачає своєчасне реагування та коригування негативної ситуації і є базою для прийняття обґрунтованих рішень з мінімізації кредитних ризиків.

Найчастіше кредитний моніторинг класифікують на наступні види:

- ✓ кредитний моніторинг на рівні кредитного портфеля банку – це процес систематичного аналізу показників кредитного ризику, який повинен ґрунтуватися та базуватися на аналізі кредитного портфеля на підставі факторів, що спричиняють його виникнення.
- ✓ кредитний моніторинг окремого позичальника – це процес відстеження ключових елементів діяльності позичальника, який визначає його здатність до повернення кредиту та відсотків за ним для запобігання виникненню проблемної заборгованості.

Методологічною базою проведення моніторингу в банках України є закони України, постанови та положення НБУ, внутрішні положення банку. У кожному банку обов'язково доцільно розробити Положення про моніторинг кредитного портфелю фізичних та юридичних осіб. Саме цей документ регламентує розподіл повноважень при здійсненні моніторингу що операцій, процес нагляду за якістю кредитів, здійснення цих заходів для покращення стану заборгованості за кредитом.

Оскільки ризики, які виникають в період дії кредитного договору, це передусім збитки, що можуть виникнути в результаті прийняття неправильного рішення на момент видачі кредиту (при недооцінюванні ризику) чи неправильного застосування методів з мінімізації (нівелювання) ризику у випадку

його прийняття банком. Тому моніторинг кредитного ризику полягає у постійному контролі над станом виданого кредиту для своєчасного реагування на його можливе погіршення задля уникнення незапланованих утрат банку в разі неповної або несвоєчасної сплати основного боргу та/або нарахованих процентів та комісій за користування кредитними коштами. Такий контроль допомагає вчасно виявити проблеми з погашенням заборгованості за кредитом і вжити відповідних заходів. Відповідно до цього, основна мета кредитного моніторингу полягає в тому, щоб не допустити підвищення кредитного ризику понад допустимий рівень. І при цьому, головною вимогою до процедури кредитного моніторингу є безперервний постійний контроль та оцінка рівня кредитного ризику.

Отже, основна сфера практичного моніторингу - це інформаційне обслуговування управління в різних областях діяльності.

Розглянемо детальніше критерії класифікації моніторингу кредитного портфеля (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Класифікація моніторингу кредитного портфеля банку [складено автором]

Керуючись принципами аналізу і оцінки систем управління, можна виділити два типи моніторингу кредитного портфеля, перший з яких направлений

на реалізацію завдань функціонування, а другий - завдань розвитку. Інакше кажучи, одні системи моніторингу, виконавши своє конкретне завдання, припиняють своє існування (моніторинг позичальника), інші можуть існувати необмежено довго (моніторинг кредитного портфеля банку).

Залежно від джерел збору інформації слід виділити декілька видів кредитного моніторингу як інформаційної системи:

- моніторинг ЗМІ, поточного законодавства, моніторинг різних галузей і ринків, на яких оперують позичальники;
- моніторинг фінансового стану позичальника;
- моніторинг грошових потоків позичальника;
- моніторинг стану забезпечення, прийнятого в заставу по позиції;
- моніторинг виконання зобов'язань кредитного договору (цільове використання, своєчасна сплата відсотків і комісій);
- моніторинг ділової репутації позичальника, організації менеджменту на підприємстві - позичальнику;
- моніторинг внутрішньобанківської звітності.

Організація моніторингу кредитного портфеля пов'язана з визначенням і вибором оптимального поєднання всіляких форм, видів моніторингу з врахуванням особливостей конкретної ситуації. Залежно від методики проведення моніторингу кредитного портфеля, можна визначити такі види моніторингу:

- вимірювання параметрів об'єкту із залученням технологій наукового дослідження, з використанням системи добре розроблених критеріїв і показників (тобто аналіз фінансового стану позичальника, його платоспроможності тощо);
- аналіз динаміки, тобто коли як основа для експертизи використовуються дані про динаміку розвитку об'єкту в часі;
- порівняння, коли як основа для експертизи вибираються результати ідентичного обстеження іншого об'єкту моніторингу кредитного портфеля. Вивчення двох або декількох об'єктів проводиться паралельно, одним інструментарієм, в один і той же час.

Значною проблемою для моніторингу кредитного портфеля є забезпечення інструментарію належної якості, розробка критеріїв оцінювання, індикаторів і показників, сам процес виміру, статистична обробка результатів і їх адекватна інтерпретація.

При проведенні моніторингу виникає необхідність отримання інформації, репрезентативної відносно різних об'єктів (співвідношення системи і частини системи). Зважаючи від орієнтацію на конкретного користувача, виділяють два види моніторингу. Перший вигляд моніторингу кредитного портфеля орієнтований на зовнішніх споживачів. Метою такого моніторингу є формування статистичної бази, складання звітності, дотримання нормативів діяльності, встановлених НБУ.

Другий вид моніторингу орієнтований на внутрішніх користувачів, тобто фахівців відповідних підрозділів банку, з метою ухвалення управлінських рішень. Засобом поширення інформації, що отримується в ході такого роду моніторингу, є аналітичні звіти, рекомендації, проекти.

Залежно від цілей моніторингу кредитного портфеля можна виділити три його види:

- інформаційний - структуризація, накопичення і поширення інформації про об'єкт моніторингу. Не передбачає спеціально організованого вивчення;
- базовий (фоновий) - виявлення нових проблем і небезпек до того, як вони стануть усвідомлювані на рівні управління. За об'єктом моніторингу кредитного портфеля організовується постійне стеження за допомогою періодичного вимірювання показників, які досить повно його визначають;
- проблемний - з'ясування закономірностей, процесів, небезпек, які виникають при кредитуванні, іншими словами, йдеться перш за все про ідентифікацію безнадійних або проблемних кредитів [44, с. 90].

При цьому в рамках кожного виду вирішуються проблеми представлення і поширення інформації, що отримується в процесі моніторингу.

До основних факторів, що впливають на рівень ризику кредитної операції, можна віднести зміну фінансового стану позичальника, зміну ринкової вартості та

ліквідності застави, порушення графіка погашення відсотків і заборгованості за кредитом, невиконання інших умов кредитування. Ці фактори слугують для банку (підрозділу кредитного моніторингу) сигналами для забезпечення механізму «раннього реагування» для уникнення або мінімізації можливих втрат.

При цьому підрозділ кредитного моніторингу має враховувати наступні принципи забезпечення виконанням позичальником умов кредитного договору, пов'язаних з ним договорів:

- 1) здійснення постійного контролю за повнотою повернення кредиту та сплатою процентів згідно з графіком, який складається з урахуванням умов кредитних договорів і техніко-економічного обґрунтування та затверджується рішенням кредитного комітету відповідного рівня;

- 2) перевірки виконання інших умов кредитного договору та договорів, які пов'язані з реалізацією проекту, що кредитується, у тому числі щодо виконання контрагентами позичальника умов договорів на поставку та реалізацію товарів (продукції, послуг), дотримання обсягів випуску та реалізації продукції, які були передбачені бізнес-планом з техніко-економічним обґрунтуванням, повноти отримання коштів від реалізації проекту, що кредитується, та їх використання, стану претензійно-позовної роботи з боку інших кредиторів стосовно позичальника тощо (такі перевірки мають здійснюватися як безпосередньо на місці у позичальника, так і на підставі отриманої від нього оперативної інформації).

Тобто, на нашу думку, головною метою здійснення банком моніторингу кредитних операцій є своєчасне виявлення передумов виникнення проблемного кредиту, а також розроблення та впровадження комплексних методів відновлення повноцінного обслуговування позичальником кредитної заборгованості.

Отже, з'ясувавши основні цілі та принципи моніторингу в банківських установах, зауважимо, що лише суворий контроль за кредитним процесом в цілому дозволяє забезпечити безпеку, надійність і прибутковість кредитних операцій банків.

1.3. Етапи та складові елементи моніторингу кредитного ризику в банку

З'ясувавши сутність моніторингу кредитного ризику, більш детально зупинимось на його етапах.

Організація кредитного моніторингу має здійснюватися за такими напрямками:

- обов'язкове дотримання принципів кредитування;
- контроль за виконанням умов кредитної угоди;
- виявлення проблемних кредитів і розробка заходів з ліквідації заборгованості;
- аналіз фінансового стану позичальника протягом усього строку кредитування;
- контроль за збереженням застави.

Виходячи з перелічених вище напрямів, банківський моніторинг при кредитуванні передбачає:

- ✓ періодичну перевірку всіх видів кредитів (наприклад, кожні 30, 60, 90 днів, якщо кредит ризикований, та частіше);
- ✓ ретельну розробку етапів перевірки кредитів, щоб забезпечити: перевірку всіх найважливіших умов по кожному кредитному договору, в тому числі реального графіка платежів позичальника, якості та стану забезпечення; оцінку змін фінансового стану; оцінку відповідності виданого кредиту кредитній політиці банку;
- ✓ більш часту перевірку проблемних кредитів, тобто збільшення кількості перевірок в міру зростання проблем, пов'язаних з конкретним кредитом;
- ✓ більш часту перевірку найбільших кредитів, оскільки невиконання позичальником своїх зобов'язань може серйозно вплинути на фінансовий стан банку;
- ✓ більш часті перевірки в умовах економічного спаду.

При цьому слід зазначити, що є певна відмінність в моніторингу кредитного ризику на рівні окремого кредиту та на рівні кредитного портфеля (табл. 1).

Таблиця 1

Різниця етапів моніторингу кредитного ризику залежно від об'єкту моніторингу

Об'єкт моніторингу	
Окремий кредит	Кредитний портфель
1. Визначення критеріїв оцінки якості кредиту та їх вагомості, структурування та документування кредиту	1. Визначення структури кредитного портфеля в розрізі класифікованих кредитів
2. Оцінка кредитоспроможності боржника, форми забезпечення кредиту, визначення рівня ризику та категорії кредитної операції	2. Оцінка якості кредитного портфеля, переоцінка вартості забезпечення за наданими кредитами
3. Моделювання дефолту та порівняння показників якості кредиту в динаміці	3. Аналіз факторів, що впливають на зміну структури портфеля в динаміці та визначення суми резерву, адекватного сукупному ризику портфеля
4. Виявлення причин негативної зміни якості кредиту	4. Розробка та впровадження заходів для поліпшення якості кредитного портфеля
5. Застосування заходів щодо поліпшення показників якості кредиту	5. Прогнозування зміни якості кредитного портфеля в розрізі наявних в ньому кредитів

Джерело: Розроблено автором на основі [7]

Тобто, головною метою банківського моніторингу індивідуального кредитного ризику є регулярна оцінка рівня кредитного ризику протягом усього періоду дії кредитного договору, в той час як моніторинг ризику кредитного портфеля полягає в оптимізації співвідношення між рівнем кредитного ризику та економічною вигодою, що очікується та є компенсацією за ризик. [8]

Звідси впливають два правила, які є важливими для успішної кредитної діяльності будь-якого банку:

- 1) кожен банк повинен мати свою систему моніторингу кредитних операцій;

2) кредитний контроль мають здійснювати найбільш кваліфіковані й досвідчені працівники банку.

В сучасних умовах банківського бізнесу України на практиці виконується перше з наведених правил. Банківські установи держави запроваджують, коригують та вдосконалюють внутрішню систему, спрямовану на контроль та моніторинг процесів, що відбуваються у сфері кредитування та повернення боргів. Однак, зазначені функції досить часто виконують не найдосвідченіші фахівці. Реалії банківського бізнесу України свідчать про те, що моніторингом та контролем наразі займаються працівники, які не мають достатнього досвіду банківської роботи, широкого кола знань та навичок щодо виділення проблеми, її аналізу та вирішення. Така практика не може лишатися без негативних наслідків для банківської установи.

За основні напрями моніторингу кредитного ризику слід брати до уваги наступні види діяльності з контролю позичальника кредитним підрозділом:

- щоквартальний моніторинг фінансового стану позичальника відповідно до внутрішніх документів банку (визначення рейтингу фінансового стану, контроль ліміту кредитування);
- перевірку фактичної наявності та стану застави;
- моніторинг обслуговування боргу або супроводу кредиту (виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком, в тому числі своєчасності і повноти погашення заборгованості за основним боргом і нарахованими відсотками, дотримання вимог з підтримки кредитових оборотів і інших умов кредитного договору);
- контроль фактичного цільового використання кредиту і його відповідність умовам договору;
- моніторинг справедливої вартості забезпечення;
- моніторинг правового статусу позичальника та повноважень його органів управління або представників;
- перевірка кредитної історії позичальника, в т.ч. в Бюро кредитних історій;

- моніторинг кредитних угод в рамках здійснення заходів з метою протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму відповідно до Закону України №1702-VII від 14 жовтня 2014 року (із змінами та доповненнями) та внутрішніми документами банку;
- інші функції, передбачені внутрішніми документами банку.

Кредитах підрозділ в ході здійснення моніторингу актуалізує інформацію про позичальника, складає власний висновок за результатами моніторингу, як правило, з урахуванням інформації служби економічної безпеки і юридичного департаменту, і надає інформацію ризик-менеджеру.

Якщо моніторинг кредитного ризику окремого позичальника – це процес відстеження ключових елементів діяльності позичальника, який визначає його здатність до повернення кредиту та процентів за ним для запобігання виникненню проблемної заборгованості, то моніторинг кредитного ризику на рівні кредитного портфеля банку – це процес систематичного аналізу показників кредитного ризику, який повинен ураховуватися та базуватися на аналізі кредитного портфеля на підставі факторів, що спричиняють його виникнення [4].

Аналіз якості та структури кредитного портфеля банку здійснюється для виявлення проблемних кредитів і розробки заходів щодо мінімізації втрат банку, формування адекватних резервів за активними операціями.

Крім того, можна виділити також окремий напрям кредитного моніторингу – моніторинг кредитної політики банку.

Моніторинг кредитної політики проводиться для визначення «цілових ринків», клієнтури, прийнятних або неприйнятних ризиків для банку. Моніторинг кредитної політики здійснюється відповідно до загальної стратегії діяльності банку [6].

Моніторинг кредитного ризику ефективно здійснювати лише в разі своєчасного отримання достовірної та повної інформації про набір факторів, що впливають на зміну даного ризику. Упровадження інтегрованої інформаційної системи в банку та розподіл повноважень у фронт-, мідл-, та бек-офісах дають змогу зменшити виникнення помилок під час здійснення кредитних операцій та

визначення рівня кредитного ризику [4]. Для зручності в проведенні, моніторинг прийнято умовно розділяти на 5 етапів:

1 Етап. Моніторинг порушень кредитним підрозділом нормативних документів банку:

- виявлення і виправлення помилок, допущених кредитним підрозділом при розрахунку рейтингу (категорії) фінансового становища позичальника, поручителів, заставодавців і при розрахунку ліміту кредитоспроможності (ризика), у разі його наявності;
- виявлення і відправлення на доопрацювання моніторингу фінансового стану позичальника кредитним підрозділом, з причини неповного обсягу наданої інформації (наприклад, відсутність розшифровок основних статей балансу), необхідної для проведення моніторингу, або в зв'язку з незадовільною якістю і (або) достовірністю наданої інформації;

2 Етап. Виявлення негативних тенденцій (факторів ризику) в бізнесі позичальника, поручителів, заставодавців і визначення категорії їх проблемності. Наприклад, категорії проблемності можна розділити умовно на 3 види:

«Норма» - відсутність чинників ризику, здатних вплинути на зміну фінансового стану позичальника на найближчу перспективу (наявність позитивних тенденцій розвитку бізнесу);

«Контроль» - наявність факторів ризику, здатних вплинути на зміну фінансового стану позичальника на найближчу перспективу (наявність негативних тенденцій розвитку бізнесу);

«Проблема» - в результаті моніторингу фінансового стану виявлено погіршення фінансового стану позичальника, поручителя, заставодавця та / або і пов'язаних сторін або виявлені фактори ризику, здатні зробити істотний негативний вплив на зміну фінансового стану позичальника на найближчу перспективу, істотно збільшує кредитні ризики банку по порівняно з ризиками, що були на момент прийняття рішення про кредитування і / або в порівнянні з

результатами попереднього моніторингу (наявність тенденцій розвитку бізнесу, що несуть загрози).

При виявленні негативних чинників ризику в бізнесі позичальника аналізуються також галузеві і виробничі ризики позичальника. У разі якщо позичальник відноситься до групи компаній, необхідно проводити моніторинг як самого позичальника, так і групи в цілому. У разі якщо позичальник надає в банк економічно обгрунтовані причини погіршення його фінансового становища і перспективи поліпшення фінансового стану на найближче майбутнє, банк може не застосовувати заходи щодо зниження ризиків.

- 3 Етап. Аналіз зміни структури кредитного портфеля з точки зору проблемності активів - як і чому змінилася частка категорії «норма», «контроль», «проблема» в загальному обсязі кредитного портфеля (готується висновок про зміну рівня ризиків, прийнятих банком в рамках кредитної угоди).
- 4 Етап. Розробка пропозицій з управління ризиками конкретної угоди в разі виявлення негативних факторів ризику або плану заходів щодо роботи з проблемною заборгованістю з встановленням контрольних термінів виконання.
- 5 Етап. Виявлення помилок при створенні резерву за результатами моніторингу та внесення пропозицій щодо їх коригування.

Належним чином організований кредитний моніторинг дає змогу банкам своєчасно виявити проблемну заборгованість за кредитами та вжити необхідних заходів, спрямованих на мінімізацію втрат банку. Не менш важливою для банку в процесі здійснення моніторингу є можливість оцінити сукупний кредитний ризик на рівні кредитного портфеля і визначити потребу в нарощуванні банківського капіталу та можливість розширення кредитної діяльності. Отже, першочерговим завданням для банків є розробка ефективних інструментів моніторингу та адекватних заходів щодо раннього реагування на ймовірне погіршення стану активу та підвищення рівня кредитного ризику позичальників, а також

забезпечення належного внутрішнього контролю над дотриманням банківських інструкцій та положень щодо організації кредитної діяльності.

РОЗДІЛ 2

Практичні аспекти здійснення моніторингу кредитного ризику в банках України

2.1. Аналіз сучасного стану та тенденцій діяльності банків України в сфері кредитування

Діяльність банків у сфері кредитування залишається найбільш вагомим чинником отримання ними прибутків, хоча останнім часом і дещо втратила свою роль. Продемонструємо динаміку обсягів кредитних портфелів банків України за останні 5 років (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка складових кредитного портфеля банків України у 2012 – 2017 рр.,

млн грн*

№ з/п	Показники	Значення станом на 31.12:					
		2012	2013	2014	2015	2016	2017**
1	Активи банків	1269663	1412061	1516116	1589476	1772461	1794346
2	Кредити надані	842839	931941	1058190	1023210	1031255	1020850
	з них:						
2.1	кредити резидентам	838997	929553	1032977	989130	1003858	976485
2.1.1	міжбанківські кредити	23854	18771	12310	7503	5176	2770
2.1.2	кредити клієнтам	815143	910782	1020667	981627	998682	973715
	з них:						
а)	кредити суб'єктам господарювання***	626223	716341	809060	807441	837295	811530
б)	кредити фізичним особам	183117	188533	206681	170822	159957	161128
в)	кредити сектору загальнодержавного управління	5803	5908	4926	3364	1430	1058
2.2	кредити нерезидентам	3842	2388	25213	34080	27397	44365

* складено автором на основі джерел [68; 81]

** значення станом на 30.09

Як видно з табл. 2.1, за 5 років (2012-2016 рр.) банки України загалом наростили обсяги своїх кредитних портфелів: з 842839 млн грн до 1031255 млн грн, що у відсотковому співвідношенні дорівнює приросту на 22,4%. Проте, якщо розглядати детально по роках (рис.2.1), то ми не помітимо єдиної тенденції у зміні обсягів кредитних портфелів.

Рис. 2.1. Динаміка залишків та темпи приросту наданих кредитів, їх частки в активах банків України протягом 2013 –2017 рр.*

*Примітка: розраховано та побудовано автором на основі джерел [68; 81]

Так, протягом 2012-2014 років відбувся приріст: 10,6% та 13,5% відповідно, за підсумками 2015 року – спад на 3,3 %, за підсумками 2016 року – знову приріст у розмірі 0,8 %. Якщо у 2013 році банки вели активну кредитну діяльність, кредитуючи як домогосподарства, так і корпоративний сектор [92], то упродовж 2014–2015 рр. кредитна активність банків була низькою, адже обсяг кредитів, наданих за новими договорами, скоротився, що пояснюється скороченням ресурсної бази, погіршенням плато- та кредитоспроможності, погіршенням платіжної дисципліни позичальників та високим рівнем невизначеності відносно подальшого економічного розвитку, який змушував банки більш уважно відноситись до фінансового стану потенційних позичальників чи призупинити на деякий час кредитування. Збільшення обсягів кредитних портфелів впродовж 2014 року відбувалось у зв'язку із суттєвою девальвацією національної валюти,

що вплинуло на зростання кредитних залишків у гривневому еквіваленті. У 2015 році через високі ризики неповернення кредитів і значний накопичений портфель проблемної заборгованості банки переважно фокусувалися на: реструктуризації боргів; збереженні конструктивних відносин з наявними кредитоспроможними позичальниками; переуступленні та продажі проблемних активів [14, с. 12; 92]. У 2016 році у цілому кредитна активність банків залишалася низькою, особливо у першому півріччі. У другій половині року кредитування в гривні дещо пожвавилася, а його основою стали кредити державних банків держмонополіям. Нові кредити також отримала низка великих агропромислових корпорацій. До того ж, зросли обсяги реструктуризації валютних кредитів у гривневій, завдяки чому покращилися перспективи обслуговування боргів позичальниками.

На кінець 3-го кварталу 2017 року обсяг наданих кредитів становив 1020850 млн грн, що у відсотковому відношенні до підсумку попереднього року дорівнює 99,0 %. Це дає підстави стверджувати, що тенденція до нарощення обсягів кредитування, яка була започаткована у 2016 році, продовжиться і в 2017. До того ж, у 2016 році НБУ ініціював проект «Відновлення кредитування в Україні», згідно з яким ключовим завданням Національного банку та банків у 2017 році має стати відновлення кредитування реального сектору та домогосподарств [92]. Банки налаштовані оптимістично: за даними опитування Національного банку, понад 70% фінансових установ очікують на зростання кредитного портфеля підприємств протягом 2017 року, а пожвавлення кредитування у споживчому сегменті передбачають 64% опитаних [80].

Аналізуючи частку кредитів у активах банків (рис. 2.1), ми бачимо, що її значення протягом досліджуваного періоду загалом зменшилось з 66,4 % до 56,9 %, досягнувши максимуму у 2014 році – 69,8 % та мінімуму у 2016 – 58,2 %. Якщо порівнювати ці значення з оптимальними, всі вони свідчать про те, що частка кредитів в активах банківської системи України була і залишається високою. За даними джерела [53], оптимальне значення частки має бути 50-60%, а перевищення значення показника в 60% свідчить про зростання ризиків діяльності банку. За іншою методикою, якщо частка кредитів перевищує 50%

робочих активів, то це характеризує політику банків як агресивну. А за методикою Сухової Л. Ф. [100] взагалі оптимальною вважається така структура банківських активів, в якій би частка наданих кредитів становила не більше 40%. Якщо ж спостерігається її збільшення, то це свідчить про те, що, по-перше, банк розширює свою кредитну діяльність; по-друге, ступінь ризикованості банківських операцій збільшується в результаті зниження диверсифікованості активів. На фоні цього слід відмітити, що з 2015 року частка кредитів в активах банківської системи України почала поступово зменшуватись. Причиною цьому була обережність та стриманість банків у здійсненні кредитної діяльності, а також значне нарощення обсягів операцій з цінними паперами, зокрема НБУ та центральних органів державного управління. Так, протягом 2015 року в банківській системі зберігався структурний профіцит ліквідності. За таких умов Національний банк впливав на процентні ставки міжбанківського кредитного ринку за допомогою операцій з вилучення ліквідності шляхом розміщення власних депозитних сертифікатів. Залишки коштів, розміщених на депозитних сертифікатах, станом на кінець 2015 року досягли 89,3 млрд грн, збільшившись лише за рік на 69,7 млрд грн. [92].

З табл. 2.1 бачимо, що протягом аналізованого періоду відбулися зміни у структурі кредитного портфеля у розрізі резидентності суб'єктів кредитування: так частка кредитів резидентам зменшилась з 99,5 % до 95,7 %, хоча у абсолютному вимірі обсяг кредитів резидентам збільшився з 838997 млн грн до 976485 млн грн. Відповідно, частка кредитів нерезидентам зросла з 0,5 % до 4,3 %, що супроводжувалось зростанням показників в абсолютному вимірі: з 3842 млн грн до 44365 млн грн.

Так як кредитний портфель за типом клієнта поділяється на міжбанківський та клієнтський, то слід проаналізувати дану структуру у динаміці за 2012 – 3 кв. 2017 рр. Як видно з рис. 2.2, частка міжбанківських кредитів значно зменшилась – на 2,5 п.п. до показника 0,3 % станом на кінець 3-го кварталу 2017 року, при цьому постійно демонструючи тенденцію до зниження. У абсолютному вимірі залишки у портфелі міжбанківських кредитів скоротилися з 23854 до 2770 млн

грн. Це свідчить про те, що значно зменшилась роль міжбанківського кредитування у регулюванні ліквідності банків та формуванні їх ресурсної бази, а також як джерела отримання додаткових доходів. За даними Асоціації українських банків, лише незначна частина банків здійснювала операції з міжбанківського кредитування. Так, станом на 01.01.2017 серед 96 діючих банків лише щодо 19 банків була інформація про здійснені ними операції з міжбанківського кредитування, при чому на 88 % цей портфель складався з міжбанківських кредитів Райффайзен Банку Аваль (53 %) та Укрсоцбанку (35 %). Для порівняння, станом на 01.01.2013 (за даними АУБ) серед 138 банків лише 26 банків не здійснювали кредитування інших банків [12].

Рис. 2.2. Зміна структури кредитних портфелів банків України протягом 2012 – 2017 рр., %* **

Примітки:

* розраховано та побудовано автором на основі джерел [68; 81]

** розглянуті лише кредити, що надані резидентам

За досліджуваний період частка кредитів клієнтам відповідно зросла: з 97,2 % до 99,7 %, що в абсолютному вимірі відзначилось збільшенням обсягу кредитів з 815143 млн грн до 973715 млн грн. В той час, частка кредитів фізичним особам-резидентам зменшилась на 5,3 п.п. до показника 16,5 %, а частка кредитів, наданих юридичним особам-резидентам зросла на 8,2 п.п. – до 83,1 %. Але, незважаючи на це, структура кредитних портфелів банків України не зазнала

суттєвих змін, так як найбільша частка завжди припадала на кредити корпоративному сектору, на другому місці завжди були кредити домогосподарствам, і найменша питома вага була у портфеля міжбанківських кредитів.

Банки своїх клієнтів можуть кредитувати як в національній, так і в іноземній валюті. Тому валютна структура кредитних портфелів завжди була об'єктом вивчення, так як показує рівень доларизації кредитів, що є однією з основних форм прояву доларизації економіки України.

Рис. 2.3. Розподіл портфеля кредитів фізичних та юридичних осіб за валютою кредитування, наданих банками України у 2012 – 2017 рр. [68]

Як показано на рис. 2.3, обсяг кредитів юридичним особам у національній валюті завжди був більшим, ніж в іноземній, за винятком 2015 року. Станом на 31.12.2015 співвідношення між валютами становило 57/43 на користь іноземної. Загалом протягом досліджуваного періоду частка кредитів в іноземній валюті зросла з 35 до 44 %. Якщо прослідкувати динаміку частки кредитів юридичним особам в іноземній валюті, то побачимо різкий приріст у 2014 та 2015 році. І це при тому, що саме в 2014-2015 роках кредитна активність банків була найнижчою за досліджуваний період, і на рис. 2.3 це дуже добре видно: якраз в цей час залишки за кредитами в національній валюті почали демонструвати спад. Це обумовлено тим, що в цей період відбулась значна девальвація гривні у 1,5 – 2 рази [96], що потягнуло за собою збільшення залишків кредитів в іноземній валюті при їх перерахунку у гривневий еквівалент.

У кредитуванні фізичних осіб є одна відмінність. У жовтні 2011 року в силу вступили зміни до законодавства України, відповідно до яких надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті на території України забороняється [2]. Таким чином, з цього часу обсяг кредитів домогосподарствам в іноземній валюті мав би поступово зменшуватись. Саме це і спостерігалось в 2012-2013 рр., проте потім відбулось їх різке збільшення, за чим послідувало поступове зменшення. Все це також було викликано девальваційними процесами в країні, результатом чого стало зростання частки кредитів в іноземній валюті – до 54 % станом на 31.12.2015, в той час як на кінець 2013 року цей показник сягав лише 35 %. Відновлення кредитування у гривні фактично розпочалося у 2017 році, в результаті чого обсяг кредитного портфеля фізичних осіб у національній валюті було збільшено на 15, 7 млрд грн, завдяки чому обсяг кредитів у гривні знову став більшим за обсяг кредитів в іноземній валюті, а відтак показник доларизації кредитів зменшився до 44 %, порівняно з показником 2015 року.

Якщо ж аналізувати клієнтський кредитний портфель загалом, то показник його доларизації за досліджуваний період зріс з 37% до 44%, сягнувши максимуму у 2015 році – 57 % - через коливання валютного курсу.

На ряду з аналізом динаміки та структури кредитного портфеля банківської системи, потрібно також проаналізувати його якість, уявлення про що дадуть показники недіючих кредитів та сформованих резервів. Але перед тим, як аналізувати обсяг недіючих кредитів у кредитних портфелях банків, потрібно з'ясувати, що представляють собою недіючі кредити та що вони в себе включають. Відповідно до діючої класифікації НБУ, недіючі кредити (nonperforming loans (NPL) – це сумнівні та безнадійні до повернення кредити. Згідно з рекомендаціями МВФ, це кредити, за якими сплата основної суми та процентів прострочені: 1) на три місяці (90 днів) або більше; 2) менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким» або «незадовільним» [40]. З IV кварталу 2012 року по IV квартал 2016 року до недіючих кредитів включалися кредитні операції, класифіковані за IV та V категоріями якості. Починаючи з I

кварталу 2017 року до недіючих кредитів включаються кредити, класифіковані за найнижчим класом, а саме: за 10 класом - кредити, боржники за якими є юридичні особи (крім банку та бюджетної установи); за 5 класом - кредити інших боржників/контрагентів [101].

Як бачимо з рис. 2.5, протягом досліджуваного періоду мала місце тенденція до збільшення обсягів недіючих кредитів у кредитних портфелях банків. Так, з кінця I півріччя 2013 року вони збільшились на 418837 млн грн до значення 587463 млн грн, тобто у 3,5 рази. При тому, що кредитний портфель за аналогічний період зріс лише у 1,8 рази.

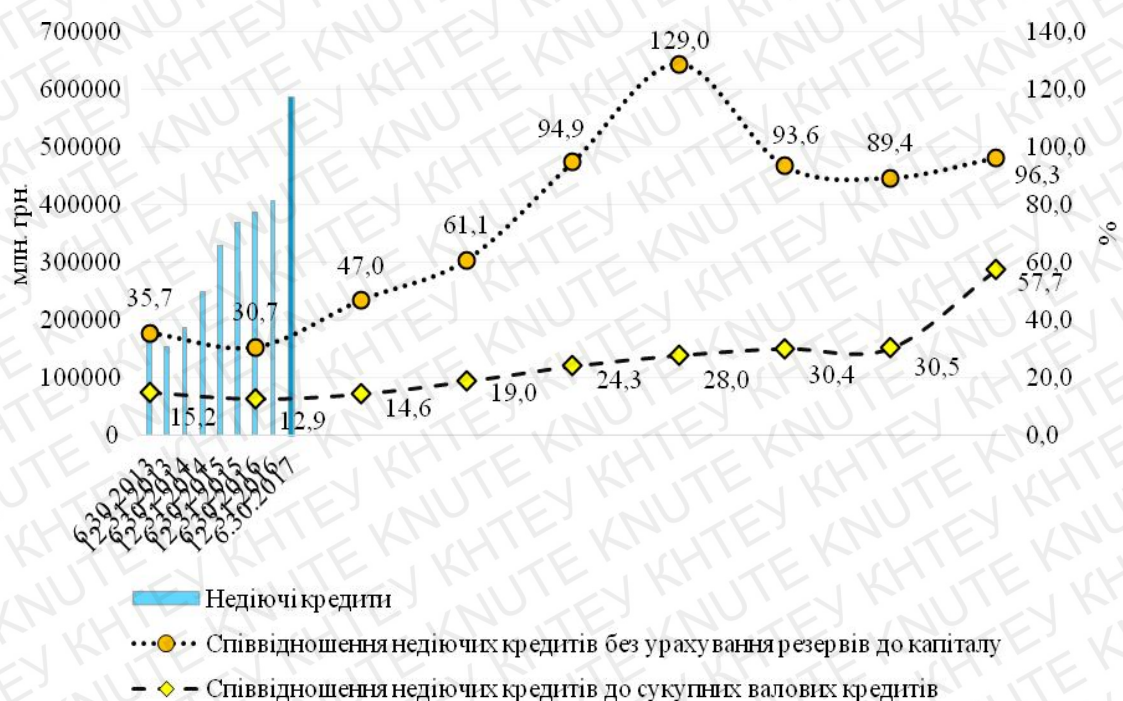

Рис. 2.5. Динаміка обсягу недіючих кредитів у кредитних портфелях банків України у 2013–2017 рр. [101]

Окрім цього, на фоні поступового нарощення обсягів недіючих кредитів, у I півріччі 2017 року можна було помітити значний приріст. Це пояснюється тим, що НБУ змінив підхід до класифікації кредитів.

З січня 2017 року НБУ почав надавати щомісячну статистику по обсягу активних операцій та частці непрацюючих активів не тільки по системі в цілому, а й у розрізі банків у межах їх класифікаційних груп та у розрізі кредитів за суб'єктами кредитування. Як бачимо з дод. В., найбільша частка недіючих

кредитів була виявлена в портфелі кредитів корпоративному сектору (в межах 52,60–59,14 %) та в портфелі кредитів фізичним особам (55,41–62,96 %). У розрізі банків найгірша ситуація була у банках з державною часткою, по них частка недіючих кредитів у січні–вересні 2017 року коливалась в межах 69,96–77,23 %, але в основному це було спричинене дуже високою часткою недіючих кредитів у кредитному портфелі ПАТ КБ «Приватбанк» (80,42– 88,83 %).

Однак сам по собі показник обсягу недіючих кредитів не дає достатнього уявлення про якість кредитів, тому доцільно проаналізувати такі відносні показники як співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів та співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу (останній, щоправда, дає більше уявлення про достатність капіталу, аніж про якість активів).

Перший індикатор покликаний виявляти проблеми якості активів у кредитному портфелі, другий призначений для порівняння потенційної дії недіючих кредитів – він віддзеркалює здатність капіталу банку витримати збитки, пов'язані з недіючими кредитами. У той же час у більшості випадків дія збитків по недіючих кредитах на капітал виявляється невизначеною, оскільки кредитор із різних причин може розраховувати на відшкодування деяких потенційних збитків (реалізація заставного забезпечення, інші форми пом'якшення кредитного ризику), оскільки очікуване відшкодування у разі дефолту позичальника рідко дорівнює нулю.

Як показано на рис. 2.5, індикатор співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів з 2014 року проявив стійку тенденцію до зростання, в середньому за півроку частка таких кредитів зростала на 3 п.п. і досягла 30,5 % на кінець 2016 року. Дана тенденція свідчить про постійне погіршення якості кредитних портфелів банків. Крім того, як показує світова практика, коли рівень проблемної заборгованості у кредитному портфелі перевищує 10%, то виникає загроза економічній безпеці банків. Тільки наприкінці 2013 року спостерігалось незначне її зменшення на 2,3 п.п., порівняно з показником станом на кінець I півріччя 2013 року. Зниження даного індикатора на ряду зі зменшенням обсягу недіючих кредитів за це півріччя свідчать про активну і успішну роботу банків з

проблемними кредитами. Разом з тим, у I півріччі 2017 року даний індикатора збільшився на 27,3 п.п. порівняно з кінцем 2016 року і досяг рекордних 57,7 %. Це сталося не тільки тому, що змінився підхід до класифікації кредитів, а й через те, що лише в кінці 2016 року банки почали визнавати реальну якість свого кредитного портфеля. Суттєвий приріст був спричинений адекватним відображенням у балансі проблемних кредитів Приватбанку [80].

Другий індикатор – співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу продемонстрував такі зміни: загалом за досліджуваний період він зріс з 35,7 % до 96,3 %, хоча єдиного вектора руху не мав. Так, наприкінці 2013 року він зменшився порівняно з попереднім періодом на 5 п.п. до 30,7 %. Це сталося завдяки одночасному зменшенню обсягів недіючих кредитів та нарощенню капіталу банків. Впродовж 2014-2015 рр. він продемонстрував стрімке зростання та станом на 31.12.2015 досяг 129,0 %, збільшившись за 2 роки на 98, 3 п.п. або у 4,2 рази. Причиною цього стало зменшення обсягу капіталу у банківській системі, головним чином завдяки скороченню кількості банківських установ (за ці 2 роки з ринку пішли 63 установи, а капітал зменшився з 193 млрд грн до 102 млрд грн). До того ж, постійно зростали обсяги недіючих кредитів (без врахування резервів): з 59 млрд грн на початку 2014 року до 131 млрд грн на кінець 2015 року. Як зазначалося раніше, даний індикатор віддзеркалює здатність капіталу банку витримати збитки, пов'язані з недіючими кредитами. Тому його зменшення свідчить про покращення здатності банків поглинати збитки від погіршення якості активів за рахунок свого капіталу, а збільшення – навпаки – про погіршення здатності. Після досягнення максимального значення у 2015 році, даний індикатор почав зменшуватись протягом 2016 – до 89,4 % станом на 31.12.2016. Незважаючи на те, що протягом 2016 року ще 21 банк був виведений з ринку, обсяг капіталу у банківській системі був збільшений, так як у 2015 році НБУ провів стрес-тестування 20 найбільших банків і за його результатами змусив банки виконати програми докапіталізації. За даними НБУ, станом на 01.09.2016 банки здійснили заходи на виконання програми докапіталізації сукупним обсягом 108 млрд грн. [18]. У 2017 році індикатор знову продемонстрував зростання на 6,9

п.п. до 96,3 % переважно за рахунок зростання обсягу недіючих кредитів на фоні нарощення капіталу банками. Так, капітал за 1 півріччя 2017 року зріс на 14 млрд грн, а недіючі кредити – на 22 млрд грн.

Погіршення якості кредитних портфелів вітчизняних банків, про що свідчить зростання обсягу недіючих кредитів, завжди супроводжується збільшенням відрахувань в резерви на покриття втрат за кредитними операціями. Тож проаналізуємо динаміку формування резервів на покриття збитків за кредитними операціями (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка валових кредитів та сформованих резервів банків України за 2012 – I півріччя 2017 рр. [101]

Показники	Значення станом на 31.12:					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
1.Валові кредити, млн грн	852568	941631	1075438	1046304	1046576	1013228
- темп приросту валових кредитів, %	–	10,4	14,2	-2,7	0,1	-3,2
2.Резерви на покриття збитків за кредитними операціями, млн грн	108278	94051	159326	232681	289601	454083
- абсолютний приріст резервів, млн грн	–	-14227	65275	73355	56920	164482
- темп приросту резервів, %	–	-13,1	69,4	46,0	24,5	56,8
3.Співвідношення резервів до кредитів, %	12,7	10,0	14,8	22,2	27,7	44,8

*Примітка: значення станом на 30.06 (через відсутність даних на кінець року)

Як свідчать дані табл. 2.2, за досліджуваний період відбулось значне збільшення обсягу сформованих резервів: вони зросли на 345805 млн грн і досягли 454083 млн грн станом на кінець I півріччя 2017 року. Проте тенденція до зростання встановилась лише з 2014 року, так як за 2013 рік обсяг резервів зменшився на 14227 млн грн, що у відносному вимірі дорівнювало спаду на 13,1 %. Ми вже зазначали, що саме у 2013 році відбулось зменшення обсягу недіючих кредитів (у тому числі за рахунок списання), а також відбувся перегляд груп ризиків частини активів. Найбільший приріст резервів можна побачити у

2014 році +69,4 %. Адже цей рік став переломним у діяльності банків, так як через погіршення соціально-політичної ситуації в країні відбувся значний відтік ресурсів, погіршився фінансовий стан позичальників, значно знизилась якість кредитного портфеля, банки зазнали значних втрат від кредитування масштабних проектів та понесли збитки від окупації АР Крим та ситуації на сході України. За цей рік банки здійснили відрахування у резерви на суму 65275 млн грн. Це стало визначальним чинником повернення банківської системи до збитковості – за 2014 рік збитки банківського сектору склали 52 967 млн грн. У 2015 році реалізація системних ризиків також негативно позначилась на діяльності банків, через що банки змушені були провести переоцінку активів, доформувати резерви під активні операції. Так за 2015 рік обсяг резервів збільшився на 73355 млн грн, що стало основною причиною збиткової діяльності банків: за підсумками 2015 року діючі банки України отримали сукупний збиток -72 548 млн грн. У 2016 році, незважаючи на те, що тривав процес визнання банками реальної якості кредитів, у більшості банків обсяги відрахування до резервів знизилися порівняно з попереднім роком, окрім Приватбанку. Адже результати стрес-тесту зумовили формування резервів під кредитний портфель Приватбанку в розмірі 145 млн грн. [80]. Протягом 2017 року відбулось доформування резервів на значну суму Приватбанком та банками з російським державним капіталом, тому станом на кінець I півріччя 2017 року обсяг резервів банківської системи становив 454083 млн грн [80]. Варто зазначити, що чим більші суми відрахувань в резерви під кредитні ризики здійснюють банки, тим менш ефективно використовується банківський капітал.

З табл. 2.2 також видно, що темпи зростання резервів під кредитні операції банків значно перевищували приріст валових кредитів. Це було ще одним свідченням суттєвого погіршення стану кредитного портфеля банків.

Показник співвідношення резервів на покриття збитків за кредитними операціями до валових кредитів, що наведений у табл. 2.2, має іншу назву – коефіцієнт захищеності кредитів. Він характеризує рівень захищеності банку від кредитного ризику, даючи змогу оцінити ефективність кредитної політики з точки

зору сформованих резервів, які можуть бути спрямовані на покриття можливих збитків за кредитними операціями банку. За досліджуваний період даний показник зріс з 12,7 % до 44,8 %. Адже чим гірші показники якості кредитів з погляду кредитного ризику, тим більшим має бути рівень їх захищеності.

Отже, ми ознайомилися з основними показниками кредитної активності банків України і виявили тенденції у формуванні кредитних портфелів. І далі можемо переходити до дослідження кредитного портфеля окремого банку.

2.2. Моніторинг кредитного ризику банку на рівні окремого кредиту

Протягом строку дії кредитного договору, працівники кредитного підрозділу банку здійснюють контроль за виконанням позичальником умов кредитування та забезпечують супроводження кредиту, в тому числі шляхом: здійснення щомісячного контролю за повнотою повернення кредиту та сплатою нарахованих процентів, сплатою страхових платежів, якщо такі мають місце, здійснення контролю за цільовим використанням суми кредиту відповідно до умов кредитного договору. Проведення перевірок на місці наявності предмету застави та стану його збереження, здійснення контролю за виконанням позичальником зобов'язань щодо надання в банк інформації про зміни, які можуть негативно вплинути на виконання зобов'язань за кредитним договором (зміни місця проживання, прізвища, ім'я, місця роботи, сімейного стану позичальника, доходу, що отримується позичальником, повної або часткової втрати предмету застави, інші обставини) проведення аналізу та оцінки фінансового стану та визначення групи ризику, щомісячне здійснення розрахунку резерву. При погіршенні фінансового стану позичальника та/або виникненні ускладнень з поверненням кредиту (його частини) і сплаті нарахованих процентів, готується висновок з пропозиціями щодо подальших відносин з позичальником та подається на розгляд керівника кредитного підрозділу для визначення подальших дій.

Особливе місце в процесі кредитного моніторингу кредитів фізичних осіб займає моніторинг фінансового стану позичальника – фізичної особи.

Якщо обслуговування кредитної заборгованості відбувається із простроченням або пролонгацією, то оцінка фінансового стану позичальника-фізичної особи має відбуватися постійно (щомісяця або щокварталу) протягом періоду несвоєчасного погашення боргу – крім випадків, пов'язаних з поважними причинами (документально підтверджені факти відраджень, хвороба тощо).

Банк перевіряє кредитоспроможність позичальника, заборгованість за кредитом якого включена до портфеля однорідних споживчих кредитів, за власною методикою.

Банк самостійно встановлює періодичність перегляду кредитоспроможності позичальника за кредитами, заборгованість за якими включена до портфеля однорідних споживчих кредитів.

Результати оцінки фінансового стану позичальників мають зберігатися в банку відповідно до строків зберігання документів з кредитування, встановлених законодавством України, особливо щодо великих кредитів.

Банківська практика свідчить про те, що труднощі з поверненням позик частіше всього виникають під впливом процесів, що розвиваються протягом певного періоду. Тому досвідчений кредитний інспектор банку може ще на ранній стадії помітити ознаки труднощів, що виникають у позичальника, і вжити заходи по своєчасному захисту банківських інтересів. Працівник банку повинен вдатися до таких заходів до того, як ситуація вийде з-під контролю і втрати стануть неминучими. Неприйняття своєчасних заходів по виявленню фінансових ускладнень у позичальника та захисту інтересів банку призводить не тільки до несплати процентів і позики. Втрати для банку в цьому випадку значно більші.

По-перше, підривається репутація банку, тому що велика кількість прострочених позик призведе до падіння довіри вкладників та інвесторів, виникне загроза неплатоспроможності банку.

По-друге, втрати від позичкових операцій підвищують загрозу звільнення з банку кваліфікованих працівників з причини зниження можливостей їх матеріального стимулювання.

По-третє, банк вимушений проводити додаткові видатки, що пов'язані зі стягненням проблемних позик.

По-четверте, певна частина позичкового капіталу перетворюється в непродуктивні активи.

Названі втрати за своїми розмірами можуть набагато перевищити прямі збитки від неповернення боргу.

Труднощі з погашенням позик можуть виникати з різних причин, найбільш розповсюдженими з яких є: помилки самого банку при розгляді кредитної заявки, при розробці умов кредитної угоди, при подальшому контролі; неефективна робота клієнта, що отримав позику; фактори, невідконтрольні банку [35, с.117].

Саме тому, з метою виявлення фінансових чи інших труднощів у клієнта банк проводить моніторинг кредитоспроможності позичальника.

Щоб регулярно оновлювати наявну в розпорядженні банку інформацію про кредитоспроможність позичальників, виконання умов кредитного договору та договору застави, банк регулярно просить клієнтів надати наступні документи.

На підставі нормативних актів України і у відповідності з умовами кредитного договору, укладеного між банком та позичальником:

- ✓ довідку з місця роботи про заробітну плату позичальника, на розсуд банку банківську виписку за рахунком заробітної плати. Банк повідомляє, що виписки по рахунку заробітної плати необхідні, щоб отримати достовірну інформацію про справжні доходи особи.

- ✓ звіт про використання кредиту відповідно до мети кредиту та підтверджуючі це документи (надання документів є обов'язковим тільки в тому випадку, якщо це передбачено договором з банком);

- ✓ звіт про виконання зобов'язань, обумовлених в розділі «Особливі умови» кредитного договору, якщо такі передбачені кредитним договором

(надання документів є обов'язковим тільки в тому випадку, якщо це передбачено договором з банком);

- ✓ документи, обов'язок надати які передбачений умовами кредитного договору і які ще не були надані в банк (надання документів є обов'язковим тільки в тому випадку, якщо це передбачено договором з банком).

2. Згідно з умовами договору застави, укладеного між банком і заставодавцем (надання всіх цих документів є обов'язковим, якщо це передбачено договором застави):

- ✓ рахунки за обслуговування предмета застави за останній місяць (у тому числі за комунальні послуги, електроенергію) і документи, що підтверджують оплату цих рахунків (квитанції, платіжні доручення);

- ✓ документи, що підтверджують сплату податку на нерухомість за предмет застави (якщо в нього входить земля);

- ✓ довідку про осіб, які декларували предмет застави (квартиру або будинок) в якості свого місця проживання.

Банк просить надати зазначену інформацію з метою переконатися в здатності особи виконувати зобов'язання, встановлені укладеними з банком договорами, в тому числі і в майбутньому. Отриману інформацію банк використовує при оцінці реального фінансового стану клієнта. Відомості, що стосуються предмета застави, банк просить надати згідно з умовами договору застави з метою мати можливість контролювати стан предмета застави, що є забезпеченням кредиту.

Розуміючи зайнятість клієнтів і те, що для збору документів необхідно час, банк починає процес моніторингу кожного кредиту, своєчасно сповіщаючи про це клієнта - як позичальника, так і заставодавця:

1. З позичальником і заставодавцем зв'язується кредитний менеджер і пропонує вибрати дату відвідування банку і надання документів. Візит клієнта до банку планується завчасно (не менш ніж за 1 місяць), щоб клієнт міг без поспіху підготувати необхідні документи.

2. Під час візиту кредитний менеджер приймає від клієнта документи, перевіряє наявність всіх необхідних документів і повідомляє про це клієнта.

З метою економії часу клієнт може передати підготовлені документи до банку відправивши їх поштою.

3. Після оцінки наданих документів кредитний менеджер по телефону інформує позичальника про результати і у випадку виникнення додаткових питань або необхідності уточнень запрошує клієнта прийти в офіс банку.

Таким чином, кредитний моніторинг фінансового стану позичальників – фізичних осіб є важливим засобом забезпечення безпеки, надійності і прибутковості кредитних операцій банків.

2.3. Моніторинг кредитного ризику банку на рівні кредитного портфеля банку

Принципи моніторингу кредитного портфеля ПАТ «УкрСиббанк» наведено на рис. 3.2.

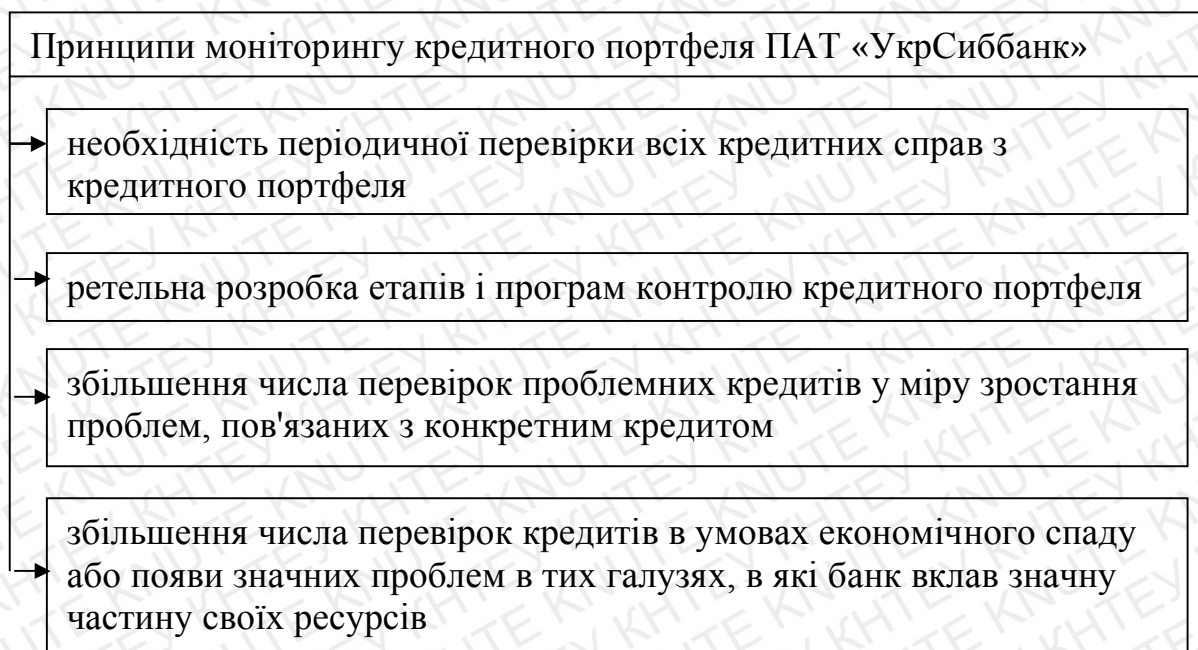

Рис. 3.2 Рекомендовані принципи здійснення моніторингу кредитного портфеля ПАТ «УкрСиббанк» [складено автором]

ПАТ «УкрСиббанк» дотримується принципів кредитного моніторингу, розроблених сучасними науковцями:

1) необхідність періодичної перевірки всіх видів кредитів, що сприяє постійному відстежуванню недоліків на всіх етапах моніторингу і їх усуненню;

2) ретельна розробка етапів і програм кредитного контролю, з тим аби забезпечити перевірку всіх найважливіших умов по кожному кредиту, у тому числі:

- відповідність фактичних платежів по кредиту розрахунковим (що дозволяє робити висновки про якість обслуговування боргу);

- якість і стан забезпечення по кредиту (дає можливість оцінити ліквідність прийнятої застави);

- повноту відповідної документації, можливість отримати в своє розпорядження забезпечення і юридичне право робити при необхідності судові дії відносно позичальника;

- оцінку змін фінансового положення і прогнози відносно збільшення або скорочення потреб позичальника в сумі кредиту;

- оцінку відповідності виданого кредиту кредитній політиці банку і стандартам, розробленим контролерами з боку регулюючих органів відносно кредитного портфеля банку;

3) збільшення числа перевірок проблемних кредитів у міру зростання проблем, пов'язаних з конкретним кредитом;

4) збільшення числа перевірок кредитів в умовах економічного спаду або появи значних проблем в тих галузях, в які банк вклав значну частину своїх ресурсів (наприклад, помітна зміна податкового або експортно-імпортного законодавства; поява нових конкурентів або зміна технологій, що вимагає використання нових методів виробництва і реалізації продукції).

РОЗДІЛ 3

Напрями удосконалення методики здійснення моніторингу кредитного ризику в банках

3.1. Методичні підходи до організації процесу моніторингу кредитного ризику в банку з організаційно-функціональної точки зору

Збільшення обсягів здійснюваних операцій і поява нових форм кредитних стосунків на тлі змінних регулюючих норм вимагають від банків підвищення якості управління кредитною діяльністю, зокрема кредитним ризиком. Одним із способів мінімізації кредитного ризику банків є створення ефективної системи банківського контролю. Складовою частиною цієї проблеми є своєчасне виявлення і організація роботи з проблемними позиками за допомогою кредитного моніторингу.

Кредитний моніторинг, будучи однією з найважливіших складових кредитної політики, повинен адаптувати нові економічні умови і потреби суб'єктів економічного життя загальної стратегії розвитку банку і розробити адекватні стандарти управління кредитним процесом і кредитним ризиком. Необхідно пам'ятати, що кредитний моніторинг у банку може бути ефективним, лише якщо він є науково обґрунтованим і формується відповідно до законів економіки і закономірностей управління діяльністю банку.

Таким чином, комплексна розробка теоретичних і практичних питань, що розкривають всі аспекти формування і реалізації кредитного моніторингу в банку, є важливою і актуальною проблемою сучасної сьогодення.

Кредитний моніторинг - складна інформаційно-аналітична система, що включає контроль за якістю наданих позик, його оцінку і прогнозування майбутнього розвитку для організації своєчасних і адекватних управлінських рішень, що зменшують кредитний ризик на всіх стадіях роботи з позикою [44, с. 89].

Можна виділити дві основні особливості об'єктів моніторингу кредитного портфеля, першою є динамічність, а другою - наявність або можливість небезпеки, що виникає в процесі функціонування об'єкту моніторингу. Тому моніторинг кредитного портфеля необхідно ідентифікувати перш за все як багатфакторний процес, направлений на зниження його ризикованості і недопущення негативних операцій, пов'язаних з виникненням складнощів в процесі управління кредитним портфелем.

Основна відмінність системи моніторингу від системи контролю полягає в прогнозуванні майбутнього розвитку об'єктів.

Інформаційно-аналітичну базу для проведення моніторингу кредитного портфеля в ПАТ «УкрСиббанк» доцільно формувати з відомостей, що надходять з різних джерел:

- дані, надані позичальником. До їх числа відносяться клопотання про видачу кредиту, анкета позичальника, юридичні документи, фінансові документи, інформація про об'єкт кредитування, інформація про забезпечення кредиту;
- внутрішньобанківська інформація, що існує в умовах дії єдиного інформаційного поля банку (кредитна історія в даному банку, дані про рух коштів по рахунках позичальника, якість обслуговування боргу, інформація, що отримується кредитним працівником при відвідинах офісу або виробництва позичальника);
- інформація, отримана від третіх осіб, у тому числі: органів регулювання і нагляду (податкова інспекція, реєстраційні палати і органи ліцензування); кредитних установ, які обслуговують даного позичальника; судових органів; інформаційних і рейтингових агентств; ЗМІ, Інтернету; бюро кредитних історій.

Дуже важливо, щоб ця інформація постійно оновлювалася, оскільки ознаки проблемного кредиту можуть залишитися непоміченими.

Адекватна система визначення, оцінки, моніторингу і контролю ризику кредитного портфеля є невід'ємним елементом кредитної політики. Специфіка системи організації моніторингу кредитного портфеля полягає в тому, що незадовільний державний контроль і слабе корпоративне управління є

причинами обмеженої фінансової прозорості, що ускладнює правильну оцінку його якості.

Як свідчить практика, організаційна структура управління кредитним портфелем сучасних банків є моделлю функціональної організаційної структури. Тому банк поділений на окремі блоки, кожен з яких має своє чітко певне, конкретне завдання і функціональні обов'язки. При функціональній організації кредитного процесу співробітники розподіляються по управліннях, відділах, в яких виконують наказані ним завдання і діють у відповідних функціональних областях.

Проте подібна структура організації кредитного процесу не відповідає потребам як банків, так і їх клієнтів і може привести до виникнення серйозних проблем, особливо у великих банків. Якщо великий банк прагнутиме організувати всю свою кредитну діяльність в три-п'ять відділів, то для зменшення сфери контролю кожного керівника до прийнятних масштабів кожен такий відділ має бути розбитий на безліч підвідділів. Це, у свою чергу, призводить до того, що ланцюг розпоряджень управлінської ланки стає неймовірно довгим і некерованим. Саме тому великі банки в порівнянні з дрібними включають в процес виконання операцій по кредитуванню більшу кількість структурних підрозділів.

Оскільки багатофіліальні банки, як правило, поширюють свою кредитну діяльність на інші географічні регіони, одному керівникові дуже важко тримати під контролем всю діяльність банку по кредитуванню клієнтів.

Ситуація ускладнюється також диверсифікацією діяльності банків по кредитуванню, а також здійсненням кредитування різних груп клієнтів, розширенням діапазону позичальників, у тому числі за рахунок обхвату ринку роздрібних споживачів кредитних послуг.

Аналіз показав, що даний тип організації банками процесу управління кредитним портфелем часто супроводжується дублюванням функціональних обов'язків, масовим обміном інформацією між підрозділами банку, коли одні готують і представляють інформацію по запитах інших підрозділів. Це негативно

впливає на мобільність обслуговування клієнтів і робить кредитний процес дуже громіздким.

В даному випадку банк втрачає гнучкість поведінки, оскільки всі виникаючі питання і проблеми вирішуються лише у міру виникнення прецедентів. Клієнти в таких умовах можуть відчувати неадекватність і неоперативність реакції банку на їх потреби, що, у свою чергу, здатне легко порушити взаємини з клієнтом.

Все вищесказане говорить про необхідність вдосконалення організації управління і моніторингу кредитного портфеля, що існує в даний час, у вітчизняних банках.

У зв'язку із збільшенням розмірів банків, диверсифікацією, новими технологіями, змінами зовнішнього середовища доцільно перебудовувати функціональну структуру управління кредитним портфелем банку на дивізіональну.

Оцінка організаційних структур банків, що діють, в розрізі підрозділів, що здійснюють моніторинг кредитного портфеля, дозволила виявити відсутність чіткого розмежування повноважень відділів і служб банку, зайнятих моніторингом. На наш погляд, з врахуванням вітчизняної практики і зарубіжного досвіду можна запропонувати наступний варіант організаційної структури моніторингу кредитного портфеля для великого універсального банку такого, як ПАТ «УкрСиббанк».

По-перше, для посилення ролі моніторингу кредитного портфеля в рамках мідл-офіса виділяються:

- Комітет з управління активами і пасивами (КУАП), що безпосередньо визначає ключові параметри кредитної діяльності банку;
- Комітет з управління ризиками, який визначає і контролює всю сукупність банківських ризиків, а в рамках моніторингу ризиків по кредитному портфелю банку визначає параметри виміру і встановлює основні ліміти ризику, а також визначає стійкість кредитного портфеля банку до ризику тобто проводить заходи стрес-тестування;
- Комітет з фінансового моніторингу, який контролює виконання вимог

законодавства по протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

По-друге, безпосереднє управління кредитною діяльністю, у тому числі моніторинг кредитного портфеля банку по основних його напрямках проводить Кредитний департамент. В рамках самого департаменту можуть бути виділені три складові: бек-офіс, фронт-офіс і мідл-офіс. Проте дане розділення вельми умовно. До складу Кредитного департаменту повинні входити два управління, які побудовані відповідно до ринкової спеціалізації по статусу клієнтів: Управління кредитування приватних клієнтів, Управління кредитування корпоративних клієнтів, які є в організаційній структурі ПАТ «УкрСиббанк».

Функціональні обов'язки повинні розподілятися за напрямками діяльності. Так, в рамках кредитування існують наступні напрями діяльності:

- маркетинговий напрям, менеджер і співробітники якого несуть відповідальність за своєчасний огляд ринкової ситуації і підготовку необхідної документації, пов'язаної з проведенням гнучкої кредитної політики банку, зміною умов видачі кредитів, зміною тарифної політики і тощо; співробітники цього напрямку пропонують план заходів щодо стимулювання продажів, здійснюють моніторинг споживчого задоволення кредитними продуктами банку, ведуть переговори з торговельними для партнерів організаціями, здійснюють інші заходи, необхідні для забезпечення конкурентоздатної роботи банку;
- напрям видачі і моніторингу кредитів, менеджер і співробітники якого несуть відповідальність за правильне оформлення кредитної документації, дотримання всіх необхідних параметрів видачі кредиту, здійснюють моніторинг стану позикової заборгованості по закріпленим за кожним співробітником напрямку позичальником, своєчасно повідомляють позичальників про необхідність виконання умов кредитного договору;
- напрям моніторингу кредитного ризику, менеджер і співробітники якого здійснюють моніторинг і контроль рівня ризику по портфелю роздрібних кредитів відповідно до нормативів, встановлених банком, здійснює роботу по стягненню простроченої заборгованості, веде реєстр кредитних історій;
- напрям автоматизованого банківського обслуговування, менеджер і

співробітники якого відповідають за реалізацію кредитних продуктів і сплату кредитних зобов'язань позичальниками через систему дистанційного банківського обслуговування, у тому числі через сайт банку, відповідають за інформаційне забезпечення і супровід всіх операцій в рамках напрямку.

Функції моніторингу зосереджені у кредитних працівників (кредитних інспекторів) по окремих операціях. Безпосередньо моніторингом портфелів індивідуальних позик і моніторингом кредитних портфелів однорідних позик займається напрям моніторингу і його співробітники - кредитні аналітики.

При такому розмежуванні повноважень моніторинг кредитного портфеля в цілому здійснюється від моніторингу портфелів індивідуальних позик до моніторингу кредитного портфеля банку (рис. 3.3).

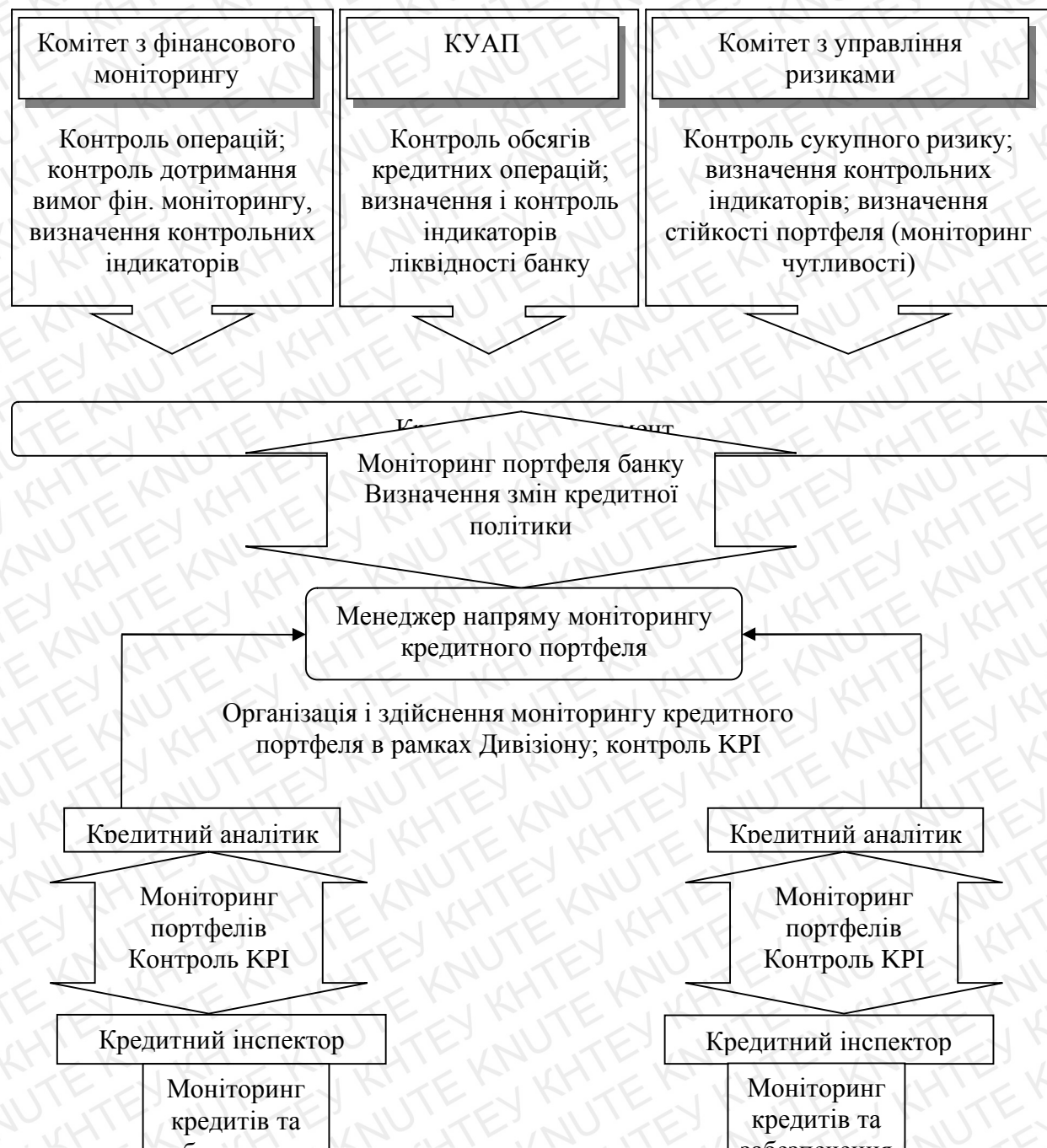

Рис. 3.3 Рекомендована організаційна структура для здійснення моніторингу кредитного портфеля банку [59, с. 22]

Вищевикладені аспекти дозволяють нам зробити висновок про те, що моніторинг кредитного портфеля - це багатфакторний процес, який має свої особливості і тенденції, соціально обумовлені інституційні чинники (виробничі, правові, управлінські), направлений на зниження ризиковості кредитного портфеля та покращення управління ним.

Таким чином, робота ПАТ «УкрСиббанк» по моніторингу кредитного портфеля повинна носити комплексний характер, охоплювати всю організацію і вміст кредитної діяльності банку з метою оперативної діагностики стану об'єктів дослідження в динаміці, тим самим створюючи можливість запобігти або мінімізувати можливий деструктивний розвиток подій.

Найважливішою в процесі моніторингу кредитного портфеля є організація ефективного функціонування механізму дії по його результатах, оскільки проведення всіх вищезазначених заходів і результати їх проведення необхідні для регулювання кредитного портфеля і ухвалення відповідних управлінських рішень. Значною проблемою для моніторингу кредитного портфеля є забезпечення високої якості інструментарію, розробка критеріїв оцінювання, індикаторів і показників, сам процес виміру, статистична обробка результатів і їх адекватна інтерпретація.

Економічне призначення реалізації системи моніторингу кредитного портфеля в банку зводиться до ефективнішого використання взаємозалежності політики кредитування і потенційних можливостей банку, а також в перетворенні

функції прогнозування кредитної політики на джерело конкурентних переваг комерційного банку, що виражаються в максимізації прибутку і мінімізації ризику в процесі формування ресурсної бази і ефективного розміщення залучених засобів.

Отже, розглянувши сутність моніторингу кредитного портфеля, ми прийшли до висновку, що це складна інформаційно-аналітична система, яка включає контроль за якістю наданих позик, його оцінку і прогнозування майбутнього розвитку для організації своєчасних і адекватних управлінських рішень, що зменшують ризик кредитного портфеля. Кредитний моніторинг класифікують за об'єктами, залежно від джерел збору інформації, залежно від методики проведення, за принципами аналізу і оцінки систем управління, залежно від цілей, залежно від орієнтації на конкретного користувача.

Для впорядкування процесу моніторингу кожному кредиту, котрий не є проблемним, доцільно привласнити один з трьох статусів, відповідно до яких визначаються порядок роботи з ним і підрозділ, відповідальний за її проведення. Згідно із запропонованим підходом кредит, не віднесених до групи проблемної, може мати статус:

1. «Поточна заборгованість» (ПЗ);
2. «Підвищений ризик» (ПР);
3. «Особлива увага» (ОУ).

При цьому при присвоєнні кредитом двох останніх статусів він переходить в групу перед проблемних, що зображено на рис. 3.1.

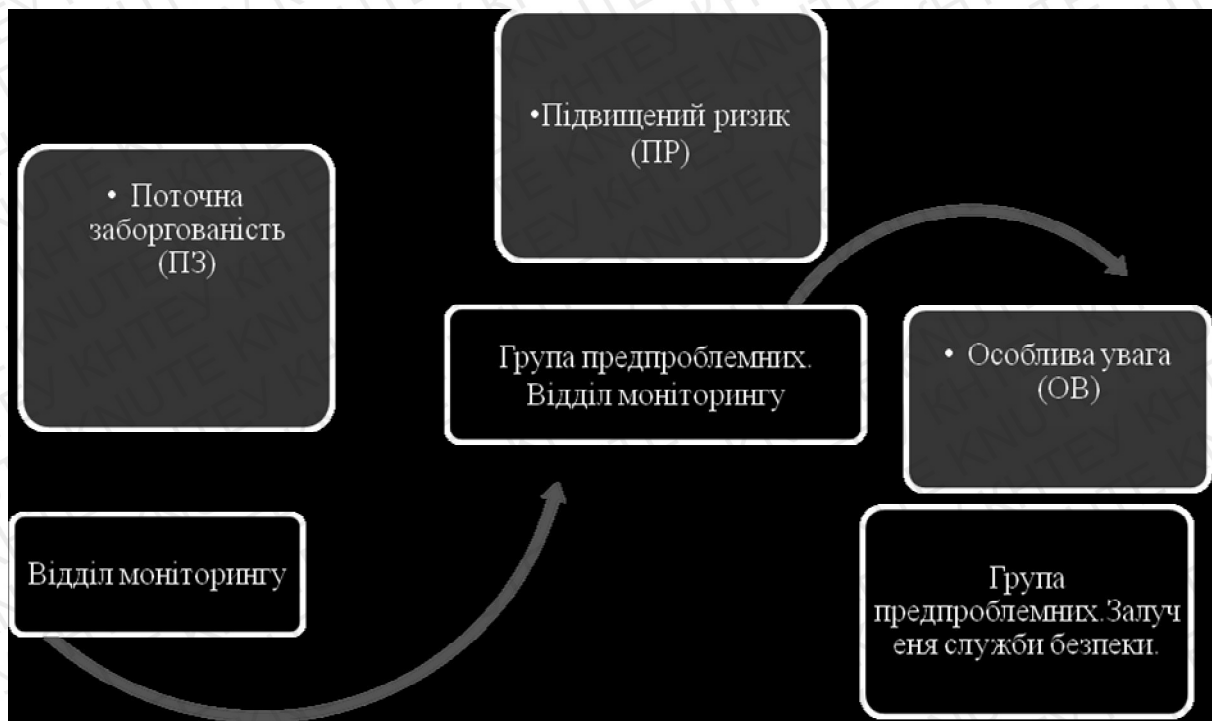

Рис. 3.1 Статуси заборгованості, що пропонуються ПАТ «Банк»

Кредитна заборгованість, що відповідає статусам «Поточна заборгованість» і «Підвищений ризик», оброблюється фахівцями відділу моніторингу самостійно, а кредити, що отримали статус «Особлива увага», вимагають залучення до роботи служби безпеки.

Кредити зі статусом «Поточна заборгованість» переводяться в інший статусу згідно з критеріями зміни статусу кредитів в процесі моніторингу. Перелік критеріїв відповідно до зміни статусу кредиту для клієнтів ПАТ «Банк Руский Стандарт» запропоновано у таблиці 3.1. Необхідним є постійний моніторинг економічної та політичної ситуації в країні для забезпечення постійних змін і доповнень цих критеріїв для більш досконалої і ефективної роботи підрозділів моніторингу банківської установи.

Таблиця 3.1

Критерії зміни статусу кредитів, що пропонуються ПАТ «Банк»

Статус	Характеристика
«Підвищений ризик»	• виникнення простроченої заборгованості строком до 31 дня; • проблеми із заставним забезпеченням; • страховий випадок з розміром страхового відшкодування, перевищує 25 % від ринкової вартості забезпечення; • відсутність договору страхування щодо предмета застави; • невиконання або не повне виконання в конкретній період умов кредитування; • ненадання або несвоєчасне надання документів, що підтверджують кредитоспроможність позичальника; • несвоєчасність перерахування заробітної плати на рахунок позичальника; • отримання офіційної інформації щодо серйозного погіршення стану здоров'я позичальника; • отримання офіційної інформації щодо намірів позичальника виїхати за кордон на постійне місце проживання або в довгострокове відрядження; • отримання інформації про зміни сімейного стану; • реорганізація або ліквідація підприємства, на якому працює позичальник; • зміни законодавчих і нормативних актів, які стосуються основної діяльності позичальника, в сторону негативного впливу ;
«Особлива увага»	• виникнення простроченої заборгованості понад 31 день або повторне виникнення заборгованості протягом 90 днів; • смерть позичальника або погіршення стану здоров'я; • виїзд позичальника за межі країни на постійне місце проживання або в довгострокове відрядження; • відмова позичальника від виконання умов кредитування; • виявлення нецільового використання кредиту; • відмова страхової компанії виплатити відшкодування; • надходження запитів від контролюючих органів, котрі вказують на можливі проблеми у позичальника у відносинах з цими органами; • наявність негативної інформації, яка ставить під сумні належне виконання позичальником зобов'язань перед банком; • наявність у позичальника обов'язків за іншими активами, котрі вже мають статус «проблемної»; • отримання інформації про подачу судових позовів, про відкриття кримінальних справ проти позичальника.

Процес переходу кредитної заборгованості з одного статусу в інший, що пропонується для впровадження у ПАТ «Банк» схематично представлений на рис 3.2.

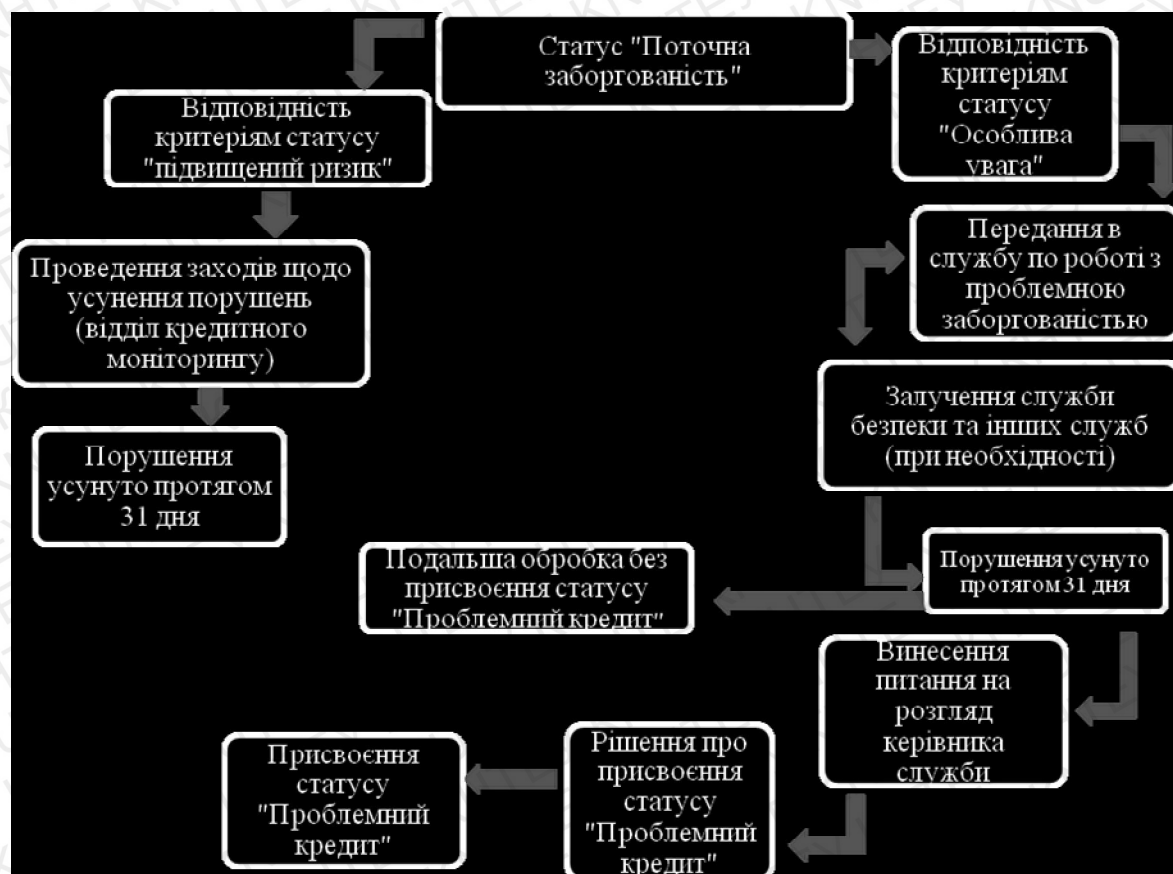

Рис.3.2.Схема процедури зміни статусу кредитної заборгованості клієнтів, що пропонується до впровадження у ПАТ «Банк»

Слід зазначити, що проведення всіх моніторингових процедур повинно відображатися в програмних комплексах банку, а також підтверджуватися актами на паперовому носії, довідками, розрахунками, які в обов'язковому порядку повинні долучатися до кредитного справи позичальника.

Економічне обґрунтування користування запропонованої системи кредитного моніторингу банку полягає в зіставленні за трат на її створення та утримання, з витратами на залучення додаткових ресурсів для формування резервів на потенційні втрати від неефективної роботи кредитного відділу,

неадекватною існуючих умов кредитної політики, списанню безнадійних кредитів.

На закінчення слід відзначити, що банкам необхідно передивитися роботу щодо проведення кредитного моніторингу в бік його поглиблення і посилення. Пропоновані підходи до диференціації перед проблемної кредитної заборгованості та при присвоєнні їй певного статусу на тому чи іншому етапі оцінки допоможуть не тільки вчасно оцінити фінансові перспективи для цілей резервування, а й миттєво реагувати на появу фінансових труднощів у позичальників.

3.2. Розробка процедури визначення інтегрального показника кредитного ризику в банку

Для оцінки кредитного ризику на рівні кредитного портфеля можна використовувати метод коефіцієнтів, перелік яких достатньо широкий. Доцільність застосування методу коефіцієнтів у процесі аналізу кредитної діяльності банку є безсумнівною, але для поліпшення результативності аналізу варто більше уваги приділяти дослідженню економічної сутності пропонованих показників.

Особливістю оцінки кредитного портфеля в Банку є як визначення технологічної послідовності здійснення оцінки кредитного портфеля, так і опис методики встановлення рангу якості позики на основі агрегації декількох показників. Технологічна схема моніторингу та управління якістю кредитного портфеля передбачає такі основні моменти:

1. Моніторинг якості кредитного портфеля в частині розрахунку агрегованого показника здійснюється щотижня, при цьому складові агрегованого показника визначаються з певною періодичністю (K1, K4 раз на місяць, K2, K3 раз на тиждень);
2. Моніторинг якості кредитного портфеля в частині категоризації якості кредитного портфеля здійснюється щомісяця;

3. За результатами категоризації якості кредитного портфеля, кредитному портфелю, присвоюється певна категорія якості кредитного портфеля;
4. Не пізніше четвертого робочого дня тижня здійснюється розрахунок агрегованих показники якості кредитного портфеля, станом на останній робочий день попереднього тижня і формується звіт;
5. Не пізніше четвертого робочого дня тижня здійснює розрахунок агрегованих показників якості кредитного портфеля, станом на останній робочий день попереднього місяця і формується звіт про присвоєння статусів категорії якості кредитному портфелю.

За результатами моніторингу можуть проводитися спеціальні заходи, спрямовані на поліпшення якості кредитного портфеля.

Для здійснення моніторингу та управління якістю кредитного портфеля використовуються наступні складові Агрегованого показника - коефіцієнти якості кредитного портфеля. Порядок розрахунку агрегованого показника відображено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Порядок розрахунку агрегованого показника якості кредитного портфеля банку

Показник	Економічний зміст	Порядок розрахунку
1.Рівень простроченої заборгованості і першого платежу за кредитом (далі - K1)	Відношення кількості кредитів всі покоління, які мають прострочену заборгованість по першому платежу, до загальної кількості кредитів виданих за всі покоління.	Середній показник: $K1 = \frac{\sum \Pi_i}{\sum B_i}$ де і - покоління видачі кредиту; Π- кількість кредитів покоління і, за якими утворилася прострочена заборгованість по першому платежу відповідно до графіка платежів; В- кількість кредитів, виданих в поколінні і.
2.Рівень проблемних кредитів	Відношення обсягу кредитної заборгованості по основному боргу за проблемними	Середній показник: V _(2 роки) - обсяг позикової заборгованості за проблемними кредитами, виданими за два

	кредитами на дату проведення оцінки, виданими за 2 останніх роки, до обсягу видач за відповідний період. Характеризує рівень проблемних позик у новому портфелі.	останні календарні роки, грн.; $V_{(2 \text{ роки})}$ - обсяг виданих кредитів за два останні календарних роки від дати розрахунку показників, грн.
3. Рівень втрат через 1 рік	Відношення обсягу заборгованості по основному боргу за кредитом певного покоління з простроченням на дату через 12 місяців після видачі до загального обсягу видачі кредитів даного покоління. Показник характеризує рівень кредитного ризику через 12 місяців.	Середній показник: де i - покоління видачі кредиту; n - кількість поколінь, за якими на дату звіту вік не перевищує 12 місяців; V_i^{Π} - обсяг основного боргу кредитів з простроченням з покоління i через 12 міс. після дати видачі (в розрахунок приймаються списані кредити і передані в колекторські агентства у обсязі заборгованості за основним боргом, зафіксованим на момент проведення операції), грн. V_i - обсяг кредитів, виданих в покоління i , грн.
4. Коефіцієнт ефективності збору простроченої заборгованості	Визначається як зважені частки кредитів, по яким повністю погашена прострочена заборгованість терміном понад 30 дн. і до 30 дн. в звітному періоді із тих, які мали прострочену заборгованість на	Середній показник: $K_4 = \omega_1 * K_{4_{30+}} + \omega_2 * K_{4_{30-}}$ i - покоління видачі кредиту; ω_1 - вага показника ефективності збору більше 30 днів (0,3); K_{30+} - коефіцієнт ефективності збору простроченої заборгованості понад 30 днів; ω_2 - вага показника ефективності збору

	початок звітнього періоду, або з кредитів, по яким прострочена заборгованість понад 30 дн. і до 30 дн. утворилася у звітному періоді. Показник характеризує рівень повернення простроченої заборгованості.	менше 30 днів (0,7); K_{30-} - коефіцієнт ефективності збору простроченої заборгованості до 30 днів; Π^{30+i} - кількість кредитів, за якими прострочена заборгованість понад 30 днів повністю погашена протягом звітнього періоду і; V^{30+i} - кількість кредитів, за якими була прострочена заборгованість понад 30 днів на початок періоду і; $V^{30+i'}$ - кількість кредитів, за якими утворилася прострочена заборгованість понад 30 днів протягом звітнього періоду і; Π^{30-i} - кількість кредитів, за якими прострочена заборгованість до 30 днів повністю погашена протягом звітнього періоду і; V^{30-i} - кількість кредитів, за якими була прострочена заборгованість до 30 днів на початок періоду і; $V^{30-i'}$ - кількість кредитів, за якими утворилася прострочена заборгованість до 30 днів протягом звітнього періоду і.
5. Агрегований показник якості кредитного портфеля	Розраховується на підставі коефіцієнтів якості кредитного портфеля	Агрегований показник: j - індекс номера показника; l_j - вага показника (0,1; 0,4; 0,4; 0,1); K_j - показник якості по кредитному портфелю(1-4)

На підставі розрахунку даних показників визначається якість кредитного портфеля.

Коефіцієнти якості кредитного портфеля, та агрегований показник були розраховані за умовними даними, представленими в дод. Д.

Відповідно до табл. 3.1 проблемними кредитами є кредити, у яких: термін прострочення понад 30 днів, термін прострочення понад 5 днів по реструктуризованим кредитам, наявність ознаки перенесення терміну повного погашення / платежу більш, ніж на 3 календарні місяці.

Розрахунок агрегованого показника якості кредитного портфеля:

$$K1 = \frac{6\text{шт.}}{28\text{шт.}} = 0.2143 = 21.43\%$$

$$K2 = \frac{2039777,8 \text{ грн}}{17290000 \text{ грн}} = 0,11797 = 11.80\%$$

$$K3 = \frac{767412,1}{6470000} = 0,1186 = 11.86\%$$

$$K4 = 0.3 * 0.2 + 0.7 * 0.5 = 0.41$$

$$K5 = 0.1 * 0.2143 + 0.4 * 0.118 + 0.4 * 11.86 + 0.1 * 0.41 = 0.1571 = 15.71\%$$

Агрегований показник, за даними умовного банку комплексно оцінює якість кредитного портфеля з урахуванням проблемних кредитів та прострочки різних рівнів. Аналізуючи його ми спостерігаємо досить низький рівень агрегованого показника на рівні 15,71-20%, що свідчить про середню якість кредитного портфеля та достатньо успішну кредитну діяльність.

Проведений вище аналіз дозволив оцінити якість кредитного портфеля банку за окремими показниками. Разом з тим, більш об'єктивною є інтегральна оцінка, що враховує сукупність факторів, як із застосуванням прийнятих сьогодні критеріїв якості кредитного портфеля, так і з використанням надалі середнього критерію, що відображає становище банку на ринку.

Найбільш адекватна оцінка якості кредитного портфеля повинна враховувати сукупність критеріїв. Виходячи з цього, пропонуємо алгоритм розрахунку інтегрального показника якості портфеля на основі середньозважених оцінок рівня окремих критеріїв, якій базується на дослідженнях Гребеник Т.В. [1] і проведемо на його основі оцінку якості кредитного портфеля ПАТ «Укрінбанк». Результати відображені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**Критеріальні рівні показників оцінки якості кредитного портфеля
банку**

Показник	Контрольний (оптимальний) рівень	Вище контрольного рівня	Ниже контрольного рівня	Вага показника, %
Середня прибутковість кредитного портфеля	На рівні ринкових ставок - 10 балів	11-15 балів (1 бал за кожен п.п. перевищення)	5-9 балів (1 бал за кожен п.п. нижче контрольного рівня)	30
Рівень кредитного ризику (частка простроченої заборгованості)	На рівні банківської системи в цілому або в межах границь, визначених експертним шляхом - 10 балів	5-9 балів (1 бал за кожен п.п. перевищення)	11-15 балів (1 бал за кожен п.п. нижче контрольного рівня)	30
Рівень ліквідності кредитного портфеля (частка проблемних кредитів)	На рівні банківської системи в цілому або в межах границь, визначених експертним шляхом - 10 балів	5-9 балів (1 бал за кожен п.п. перевищення)	11-15 балів (1 бал за кожен п.п. нижче контрольного рівня)	40

*Примітка: складено автором на основі []

Основне призначення інтегральної оцінки - аналіз і порівняння якості кредитного портфеля окремого банку, що дозволяє оцінити його положення на банківському ринку та динаміку якісних характеристик його кредитного портфеля. Разом з тим, за допомогою подібного показника можна оцінити якість кредитної діяльності банківської системи в цілому, вибравши при цьому період, коли збалансованість кредитного портфеля була очевидною, а економічне зростання характеризувалося стійкими показниками.

Спробуємо визначити якість портфеля ПАТ «Укрінбанк» станом на початок 2015 року, прийнявши за еталонні значення середні показники банківської системи України, встановивши для них значення інтегральної оцінки якості кредитного портфеля на рівні 10 балів. Результати відображенні в табл. 3.3

Таблиця 3.3

**Оцінка якості кредитного портфеля ПАТ «Укрінбанк» порівняно з
банківською системою станом на 01.01.2015 р.**

Показник	Значення по банківській системі	Значення ПАТ «Укрінбанк»	Оцінка в балах	Вага показника
Середня прибутковість кредитного портфеля, %	19,68	17	8	30
Частка простроченої заборгованості (рівень кредитного ризику), %	13,5	51,56	5	30
Частка проблемних позик у загальному обсязі кредитів, %	24,7	9,21	15	40

*Примітка: складено автором на основі []

Інтегральна оцінка якості кредитного портфеля склала 9,9 балів ($8 \times 0,3 + 5 \times 0,3 + 15 \times 0,4$), тоді як базова оцінка по банківській системі становить 10 балів. Інтегрований показник свідчить, що якість кредитного портфеля ПАТ «Укрінбанк», знаходиться приблизно на середньому рівні по банківській системі.

Інтегральний показник може розраховуватися лише по банку, якщо за базовий показник буде братися показник минулого року, або докризові показники.

Також однією із можливостей застосування може бути використання інтегрального показника, як планового. Тоді алгоритм розрахунку інтегрального показника якості кредитного портфеля може бути наступним:

1. Показники якості портфеля встановлюються банком самостійно в якості планованих рівнів, досягнення яких оцінюється 10 балами.
2. Відхилення від даних рівнів оцінюється в розмірі +1 бал за кожен процентний пункт зміни фактичного показника в порівнянні з планованим.

3. Далі отримані бали підсумовуються з урахуванням їх ваги в системі критеріїв якості.

Якість кредитного портфеля визнається високою, якщо інтегральна оцінка вище еталонного рівня, середньою - на тому самому рівні, низькою - нижче еталонного рівня.

3.3. Моніторинг кредитного ризику із застосуванням моделей оцінки портфельного кредитного ризику

Розвиток кредитних операцій вимагає підвищення якості управління кредитами з метою обмеження кредитного ризику. Вивчення діяльності кредитних організацій показує, що в цілому в банках створена основа для управління якістю кредитного портфеля: визначено стратегії в області кредитування, в рамках яких утворені структури управління кредитним процесом; розроблені механізми кредитування, методики оцінки якості кредитів; розмежовані рівні управління, визначено завдання та повноваження для кожного рівня; мається інформаційне забезпечення, кадрове, системи безпеки; створені системи внутрішнього контролю та оцінки ризиків.

Однак, як показує практика, наявність у банку кредитної політики, регламентів і процедур оцінки якості активів, організації процесу кредитування не є гарантією високого рівня управління якістю кредитів. Критеріями оцінки ефективності управління кредитним портфелем є результати їх застосування банками на практиці.

В цілому діючі в банках системи управління якістю кредитного портфеля характеризуються наступними недоліками:

- безсистемністю формування кредитного портфеля;
- слабким усвідомленням працівниками банку, що беруть участь в кредитному процесі, виробленої банком стратегії і цілей кредитування;
- відсутністю у керівників банку практичного досвіду в організації системного підходу управління якістю кредитного портфеля;

- слабкою опрацюванням банками принципів і механізмів управління якістю кредитного портфеля; консервативність аналізу кредитного портфеля;
- слабким розвитком інформаційних систем управління; слабкою опрацюванням методів управління кредитним портфелем;
- помилками керівництва і працівників, які допускаються в роботі з кредитним портфелем та оцінки якості кредитів;
- нечітким розмежуванням повноважень між кредитними працівниками банку;
- недоліками в організації системи внутрішнього контролю.

Крім того, в рамках оцінки банками якості позики відсутні чіткі рамки для аналізу фінансового стану позичальника, залишаючи за кредитними організаціями право самостійного вибору і використання критеріїв і показників оцінки фінансового стану позичальників.

З одного боку це можна пояснити тим, що при аналізі фінансового стану позичальника нормативним документом неможливо визначити всю сукупність можливих факторів, які можуть вплинути на величину ризику за позиною, і їх істотність. Йдучи від формальних оцінок, НБУ визначив лише загальні необхідні до застосування банками підходи, надавши їм, таким чином, можливість враховувати на практиці конкретні особливості діяльності позичальників.

При цьому банкам необхідно розуміти, що показники оцінки якості позичок на підставі оцінки фінансового стану позичальників не можуть бути спільними для всіх видів кредитів і категорій позичальників. На оцінку фінансового стану позичальника впливають різні фактори його діяльності.

З іншого боку, у зв'язку з відсутністю стандартизованого підходу до оцінки кредитоспроможності позичальника, банки використовують різний за кількістю та якістю набір показників, що в деяких кредитних організаціях негативним чином відбивається на повноті та достовірності оцінки фінансового стану позичальника (як правило, з метою поліпшення показників фінансового положення і завищення якості кредитного портфеля).

Досліджуючи систему управління якістю кредитного портфеля банку ПАТ «Укрінбанк» було виявлено, що протягом аналізованого періоду керівництво банківської установи вдавалося до зважених та ефективних управлінських заходів. Результатом такого управління є щорічне підвищення обсягу кредитного портфелю банку та отримання прибутків від здійснення кредитної діяльності. Однак, незважаючи на досить успішну діяльність банку, слід відзначити зниження ефективності управління кредитним портфелем банку, що підтверджується наступними тенденціями:

- спостерігалось погіршення якості кредитів: збільшення обсягу кредитів IV та V категорії, скорочення кредитів I категорії та підвищення II категорії. Така тенденція є негативною адже свідчить про підвищення ризиків кредитної діяльності банку;
- відбулося значне підвищення у структурі кредитного портфелю банку кредитів, умови яких протягом року були переглянуті. Зазначену ситуацію можна пояснити нестабільною економічною ситуацією у країні, що призводить до зниження платоспроможності позичальника банку. Зниження платоспроможності клієнта, у свою чергу, змушує банківську установу йти на поступки клієнту, пом'якшувати кредитну політику;
- зростання обсягу знецінених кредитів у кредитному портфелі банківської установи протягом аналізованого періоду;
- у результаті перелічених вище тенденцій, протягом досліджуваного періоду відбулося підвищення можливих обсягів збитків за операціями з кредитування;

З усього зазначеного вище можна зробити висновок про те, що хоча наявна методика управління кредитним портфелем банку та його оцінка якості в ПАТ «Укрінбанк» є доволі ефективною, але деяке підвищення кредитного ризику вказує на існування певних недоліків у ній. Таким чином, для того щоб у подальшому банківська установа продовжувала нарощувати кредитний портфель й збільшувати прибутки від здійснення кредитних операцій, необхідно удосконалити систему оцінки та формування кредитного портфеля, яка б

дозволяла банківській установі більш гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища та уникати збитків при здійсненні кредитування. З метою удосконалення оцінки якості кредитного портфеля було використано дослідження Пасенченка Ю. А. [4].

Для оцінки кредитного ризику застосовують якісні та кількісні показники [1, 2, 4]. Одними з найважливіших кількісних показників кредитного ризику є величини p_j — ймовірності виникнення збитків щодо окремої кредитної угоди чи портфеля, або ймовірності неповернення позики (частки не повернення) [1]. Зокрема, знання ймовірності (частки) неповернення дозволяє оцінювати складову кредитного ризику у вартості (ставці i_j) p_{jj} -го кредиту (формула 3.1):

$$i_j^{(кр)} = \frac{p_j}{1 - p_j} \quad (3.1)$$

Ймовірності p_j можна визначати експертним шляхом, або статистично з кредитних історій позичальників.

У даній роботі використано припущення про випадковий характер величин p_j . Далі вважаємо, що для випадкових величин p_j можлива оцінка середньоквадратичних відхилень σ_j . Портфельний підхід застосовується до аналізу кредитного ризику і знаходиться структура найбільш надійного портфеля — оптимального щодо ризику неповернення позик. Такий підхід дає можливість отримати додаткові засоби управління кредитним портфелем банку.

Структура оптимального портфеля залежить від рівня надійності відповідних оцінок і подільності чи неподільності кредитних запитів. В даній роботі використовується ймовірнісний підхід і портфельна теорія Г. Марковиця — Д. Тобіна — У. Шарпа.

Результати дослідження. Нехай, S_j , P_j — це сума j -ї кредитної позики та ймовірність (частка) її неповернення, сума кредитного портфеля банку. В сумах S та S_j можуть міститися прибутки за позиками.

$$S = \sum_{j=1}^n S_j \quad (3.2)$$

На основі показників наступним чином оцінюється очікувана сума збитків за окремою угодою: $S_j P_j$ і в цілому портфеля:

$$\sum_{j=1}^n S_j P_j \quad (3.3)$$

Середньозважений за сумами кредитів портфельний ризик (частка неповернення в цілому по портфелю):

$$\sum_{j=1}^n p_j \frac{S_j}{S} \quad (3.4)$$

середньоквадратичне відхилення портфельного ризику, семіваріанти, коефіцієнти асиметрії портфеля, сподіване значення обсягу безнадійних боргів і інші показники [1].

Оскільки ймовірності (частки неповернення) визначаються експертним шляхом, то p_j є усередненими, або очікуваними значеннями.

При оцінці j -ї частки неповернення з заданим рівнем надійності вважається p_j випадковою величиною і використовуються її додаткові характеристики, зокрема - середньоквадратичне відхилення σ_j , що також визначається при обробці експертних даних. Якщо такі дані відсутні, то σ_j завжди можна оцінити через p_j наступним чином:

$$\sigma_j \leq \sqrt{p_j(1-p_j)} \quad (3.5)$$

Для неперервної з щільністю $f(x)$ випадкової величини $\xi \in [0,1]$ формула (3.5) впливає з нерівності:

$$\sigma^2(\xi) = \int_0^1 x^2 f(x) dx - \left(\int_0^1 x f(x) dx \right)^2 \leq M\xi - (M\xi)^2 \quad (3.6)$$

Далі замість p_j будемо використовувати величини P_j - ймовірності повернення (частки повернення) j -то кредиту. Має місце співвідношення (3.7):

$$P_j = 1 - p_j \quad (3.7)$$

а середньоквадратичні відхилення величин p_j та P_j співпадають.

Таким чином, ризикованість j -го кредиту суми S_j будемо характеризувати парою чисел: (P_j, σ_j) — ймовірністю (часткою) повернення P_j і середньоквадратичним відхиленням σ_j цієї величини.

Для портфеля кредитних запитів $\{(P_j, \sigma_j), S_j\}_{j=1}^n$ сумою $S = \sum_{j=1}^n S_j$ (3.2), знаходимо характеристики:

$$P_{portf.} = \sum_{j=1}^n x_j P_j; \quad \sigma_{portf.} = \sqrt{\sum_{j,k} \sigma_j \sigma_k r_{jk} x_j x_k} \quad (3.8)$$

де $P_{portf.}$ - середня частка (ймовірність) повернення по усьому портфелю, $\sigma_{portf.}$ - розсіювання щодо цієї частки, r_{jk} — коефіцієнти кореляції j -го та k -го кредитів, x_j - частки j -го кредиту в портфелі банку, які в сумі складають одиницю.

В даній моделі враховуються лише парні залежності кредитів. Тобто, вивчення проводиться в межах кореляційної теорії. Значення величини $P_{portf.}$ потрібно збільшувати, а середньоквадратичне відхилення $\sigma_{portf.}$ — зменшувати для того, щоб отримати кількісну оцінку найбільшої середньої частки повернення з максимальною точністю.

Нехай $(x_1, x_2, \dots, x_n)$ — структура кредитного портфеля. Зокрема, при задоволенні усіх кредитних запитів:

$$x_j = \frac{S_j}{S}, \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (3.9)$$

Якщо не усі запити задовольняються, то x_j - частки j -го кредиту в портфелі банку можуть бути відмінними від величин (3.9).

З наведених вище міркувань отримуємо задачу векторної оптимізації з двома критеріями:

$$P_{portf.} \rightarrow \max, \sigma_{portf.} \rightarrow \min, \sum_{j=1}^n x_j = 1; \quad x_j \geq 0; \quad j = 1, 2, \dots, n. \quad (3.10)$$

Зауважимо, що коли банк кредитує з використанням запозичених ресурсів, то деякі із змінних X_j можуть набувати від'ємних значень.

Формула (3.10) вивчалася в дослідженнях Г. Марковиця і Д. Тобіна стосовно фондового ринку, де P та σ відповідно визначали очікувану доходність та ризик портфеля цінних паперів. В цих роботах щодо формули (3.10) здійснювався перехід до оптимальної за Парето множини і знаходилася точка ринкового портфеля цінних паперів на площині змінних (σ, P) .

Застосуємо такий же підхід до кредитного портфеля банку і зведемо формулу (3.10) з двома критеріями до задачі з одним критерієм. Для цього фіксуємо рівень одного з критеріїв і додаємо нове обмеження. Виникає задача квадратичного програмування (з одним критерієм), що відповідає (3.10), яка має вигляд:

$$\sigma_{portf.}^2 \rightarrow \min, \quad \sum_{j=1}^n x_j = 1; \quad \sum_{j=1}^n x_j P_j = P; \quad x_j \geq 0; \quad j = 1, 2, \dots, n. \quad (3.11)$$

В задачі (3.11) фіксованим є очікуваний рівень повернення P по усьому портфелю, а шукається структура портфеля $(x_1, x_2, \dots, x_n)$ з мінімальним стандартним відхиленням σ , тобто найбільше прогнозованого щодо P .

Варіюючи значення P , з (3.11) знаходимо множину Парето формули (3.10). В теорії фондового ринку відповідна множина Парето називається «лінією ефективних портфелів Г. Марковиця» [2]. Стосовно кредитного портфеля банку будемо називати відповідну множину Парето «лінією ефективних щодо ризику портфелів» [4].

Чисельні методи розв'язання оптимізаційних задач добре відомі [6]. Зокрема, для розв'язання задачі квадратичного програмування (3.11) можна використовувати програму MS Excel — «Пошук рішення» [6]. Зауважимо, що для побудови «лінії ефективних щодо ризику портфелів» формула (3.10), формулу

(3.11) треба розв'язувати багато разів на достатньо щільній множині значень параметра $P \in [0,1]$.

В банку завжди є безнадійні кредити, для яких $P_j=0$ (тобто ймовірності повернення цих позик рівні нулю). Позначимо через x_0 частку таких кредитів у банківському портфелі. Тоді виникає задача, яка розглядалася в роботах Д. Тобіна [2] стосовно фондового ринку:

$$\sigma_{portf.}^2 \rightarrow \min, \quad \sum_{j=0}^n x_j = 1; \quad \sum_{j=1}^n x_j P_j = P; \quad x_j \geq 0; \quad j=0,1,2,\dots,n. \quad (3.12)$$

Розв'язання задачі (3.12) дозволяє в площині змінних (σ, P) знайти точку, що виражає оптимальне для кредитного портфеля банку співвідношення між часткою (ймовірністю) повернення P^* та розсіюванням σ^* цієї величини. Варіюючи P , знаходимо множину Парето задачі (3.12), яка складається з частини кривої «лінії ефективних щодо ризику портфелів» формули (3.10) та відрізка прямої, що з'єднує початок координат з точкою (σ^*, P^*) . В теорії фондового ринку точка (σ^*, P^*) називається «ринковим портфелем». Стосовно кредитного портфеля банку будемо називати точку (σ^*, P^*) — «оптимальним за кредитним ризиком портфелем».

Знання оптимального за кредитним ризиком портфеля дозволяє проводити селекцію, нормування та лімітування позик. З оптимальним портфелем можна порівнювати інші портфелі банку і приймати рішення про надання, обмеження чи ненадання окремих позик.

Якщо банк розглядає кілька варіантів надання позик і виникає кілька портфелів з характеристиками (σ, P) , то якість портфелів можна порівнювати за показником коефіцієнта варіації [2, 5]:

$$V = \sigma(P) \quad (3.13)$$

Згідно цього показника кращому щодо ризикованості кредитному портфелю відповідає менше значення коефіцієнта варіації.

Зауважимо, що в формулах (3.10), (3.11), (3.12) передбачалася можливість подрібнення кредитних запитів. Якщо кредити неподільні, то ввівши змінні Буля:

$\delta_j=1$, якщо j -й кредит надається та $\delta_j=0$, якщо j -й кредит не надається, приходимо до задачі дискретного програмування з двома критеріями:

$$\sum_{j,k=1}^n \sigma_j \sigma_k r_k S_j S_k \delta_j \delta_k \rightarrow \min; \quad \sum_{j=1}^n P_j S_j \delta_j \rightarrow \max; \quad \sum_{j=1}^n S_j \delta_j \leq R; \delta_j = 0;1 \quad (3.14)$$

де R - кредитний ресурс банку, S_j - суми кредитних запитів. В формулі (3.14) максимізується середня сума повернення по портфелю і мінімізується дисперсія відхилення від цієї суми.

Відмітимо також, що використовуючи методи стохастичного програмування, формули (3.10), (3.14) можна різними способами зводити до задач з одним критерієм, отримуючи М-задачі та Р-задачі стохастичного програмування [7].

Наприклад, замість (3.14) можна розглянути таку задачу з одним критерієм:

$$L = \sum_{j=1}^n P_j S_j \delta_j - \alpha \sqrt{\sum_{j,k=1}^n \sigma_j \sigma_k r_k S_j S_k \delta_j \delta_k} \rightarrow \max; \quad \sum_{j=1}^n S_j \delta_j \leq R; \delta_j \in \{0,1\} \quad (3.15)$$

де параметр α характеризує надійність інтервальних оцінок сум повернення. Якщо позики подільні, то замість (3.14) можна розглянути таку задачу з одним критерієм:

$$L = \sum_{j=1}^n P_j S_j x_j - \alpha \sqrt{\sum_{j,k=1}^n \sigma_j \sigma_k r_k S_j S_k x_j x_k} \rightarrow \max; \quad \sum_{j=1}^n S_j x_j \leq R; x_j \geq 0, \quad j = 1,2,\dots,n \quad (3.16)$$

Зокрема, використання цільових функцій (3.15), (3.16) дозволяє будувати з заданим рівнем надійності довірчі інтервали для сум кредитів портфеля банку, які будуть повернуті. Згідно нерівності П. Л. Чебишева [5], маємо наступну оцінку ймовірності попадання випадкової величини ξ в інтервал $|\xi - M\xi| \leq \alpha \cdot \sigma(\xi)$:

$$Pr ob\{|\xi - M\xi| \leq \alpha \cdot \sigma(\xi)\} \geq 1 - \frac{1}{\alpha^2} \quad (3.17)$$

Оцінка (3.17) справедлива для довільної випадкової величини з скінченою дисперсією. З (3.17) отримуємо оцінки ймовірності попадання випадкової величини в даний інтервал (надійності) в залежності від α :

α	2	3	4	
<i>Prob</i>	0,75	0,89	0,9375	(3.18)

При відомому законі розподілу випадкової величини ξ оцінки (3.18) дозволяють уточнення. Наприклад, якщо ξ нормально розподілена випадкова величина, то, користуючись таблицями [5], замість (3.17), (3.18) обчислюємо більш точні оцінки ймовірності (надійності) попадання випадкової величини ξ в даний інтервал в залежності від α :

α	2	3	4	
<i>Prob</i>	0,954	0,997	0,999936	(3.19)

Зауважимо, що припущення про нормальний розподіл досліджуваних величин є найбільш вживаним.

Розглянемо тепер питання про врахування кредитів з різними термінами у портфелі банку, оскільки характеристика кредитів параметрами (σ, P) передбачає приблизно однакові терміни кредитів портфеля. Якщо кредити мають різні терміни, то при порівнянні їх кредитних ризиків потрібно перераховувати ймовірності повернення кредитів.

Нехай P_j — ймовірність повернення j -го кредиту протягом терміну T керування портфелем. Нехай j -й кредит має термін t_j . Припустимо, що повернення j -го кредиту в кожному з t_j років його терміну є незалежними випадковими подіями. Тоді отримуємо ймовірність повернення перераховану на термін T .

$$\hat{P}_j = P_j^{\frac{T}{t_j}} \quad (3.20)$$

Ймовірності P_j , можна використовувати в задачах (3.10) — (3.12), (3.14) — (3.16) і вважати, що усі кредити портфеля мають один термін T .

Знання ймовірності (частки) неповернення p_j , дозволяє оцінювати згідно (3.2) складову кредитного ризику у вартості (ставці i_j) j -го кредиту. Формулою (3.2) оцінюється складова кредитного ризику у вартості кредиту для детермінованих p_j . Якщо p_j є випадковою величиною, то оцінку (3.2) треба уточнити. Отримуємо з (3.2) наближено (при малих p_j) вираз:

$$i_{kr} \approx p + p^2 \quad (3.21)$$

Обчислимо математичне сподівання правої і лівої сторін у співвідношенні (3.21). Врахувавши вираз для моменту другого порядку через дисперсію [5], із (3.21) отримуємо кількісну оцінку для математичного сподівання $M(i_{kr})$:

$$M(i_{kr}) = M(p) + M^2(p) + \sigma^2(p) \quad (3.22)$$

Формула (3.22) дозволяє отримувати оцінки величин i_{kr} у вигляді довірчих інтервалів. Співвідношення (3.22) показує, що навіть при однакових середніх рівнях ймовірності неповернення p_j банк повинен застосовувати (в середньому) більшу складову i_{kr} до боржників з більшою дисперсією $\sigma^2(p)$ величини p_j . Тобто, для більш непередбачуваних боржників ставка кредитування повинна бути більшою, а формула (3.22) дає кількісну оцінку відповідного збільшення.

Розглянемо приклад кількісних оцінок кредитних ризиків. Нехай маємо портфель кредитних запитів банку (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Умовний портфель кредитних запитів банку

Номер запиту j	1	2	3	4	5
Сума запиту S_j (тис. грн.)	150	200	250	350	300
Терміни t_j (роки)	0,5	1	1	0,5	1,25
Ймовірність p_j неповернення	0,02	0,035	0,045	0,04	0,03

*Примітка: складено автором за джерелами [4]

Припустимо, що термін керування портфелем $T=0,5$ року. Перейдемо до P_j

— ймовірностей повернення позик і перерахуємо їх згідно (3.20) на термін T :

Таблиця 3.5

Вихідні дані для оцінки ризиків кредитного портфеля банку

j	1	2	3	4	5
S_j	150	200	250	350	300
t_j	0,5	1	1	0,5	1,25
p_j	0,02	0,035	0,045	0,04	0,03
P_j	0,98	0,965	0,955	0,96	0,97
P_j^*	0,98	0,982344	0,977241	0,96	0,98789

*Примітка: складено автором за джерелами [4]

Хай відомі оцінки коефіцієнтів кореляції позичальників (кореляційна матриця) (табл.3.6).

Таблиця 3.6

Кореляційна матриця оцінки позичальників банку

1	0,2	- 0,3	0,1	0
0,2	1	0	- 0,1	0,1
- 0,3	0	1	0,4	- 0,2
0,1	- 0,1	0,4	1	0,15
0	0,1	- 0,2	0,15	1

*Примітка: складено автором за джерелами [4]

Елементи кореляційної матриці можуть визначатися експертним шляхом або за минулою статистикою кредитних історій позичальників. Порахуємо σ_j згідно оцінки (3.5) (табл.3.7).

Таблиця 3.7

Розрахунок σ_j і згідно оцінки (3.5)*

j	1	2	3	4	5
σ_j	0,14	0,131697	0,149134	0,195959	0,109376

*Примітка: складено автором за джерелами [4]

Припустимо, що кредитний ресурс R , який може виділити банк на дані позики, дорівнює сумі кредитних запитів S :

$$S = \sum_{j=1}^n S_j = R = 1250000 \text{ грн} \quad (3.23)$$

Будемо знаходити характеристики (σ, P) різних портфелів, які можуть виникати при аналізі кредитних запитів. Будемо обчислювати також і коефіцієнти варіацій V відповідних портфелів за формулою (3.13).

Знайдемо за формулами (3.8), (3.9), (3.13) характеристики (σ, P) , V портфеля №1, в якому задовольняються усі кредитні запити.

Знайдемо структуру оптимального за кредитним ризиком портфеля №2. Для цього розв'язуємо оптимізаційну задачу Д. Тобіна (3.12). Як засіб розв'язання використовуємо MS Excel — «Пошук рішення» [6]. Задачу (3.12) треба розв'язувати багато разів на достатньо щільній множині значень параметра $P \in [0,1]$.

Бачимо, що з оптимального портфеля (σ^*, P^*) вилучено 4-й запит (оскільки величина $X_4=0$). Тобто, банк може відмовити 4-му позичальнику у кредиті. Даний позичальник може отримати кредит в іншому банку з більш ризикованою кредитною політикою. По запитах 1-му, 3-му, 5-му банк може збільшити суми позик. Запит 2-й може бути задоволений не в повній мірі.

Знайдемо структуру оптимального за ризиком портфеля №3 в умовах, коли банк нормує (обмежує) величину 4-го запиту сумою 125 тис. грн. ($X_4=0,1$). Розраховуємо для цього портфеля величини $(\sigma, P$ та $V)$.

Знайдемо структуру оптимального за ризиком портфеля №4 в умовах, коли банк нормує (обмежує) величину 4-го запиту сумою 125 тис. грн ($X_4=0,1$) та повністю задовольняє 5-й запит. Розраховуємо для цього портфеля величини $(\sigma, P$ та $V)$ (табл. 3.6).

Бачимо, що портфельний підхід до оцінки ризику даної сукупності кредитних запитів дозволяє проводити певну селекцію позичальників за їх ризикованістю. Порівнюючи з оптимальним (портфелем №2), бачимо, що інші портфелі мають гірші показники величин (σ , P та V). Отже, оптимальний портфель навіть без його запровадження є певним еталоном характеристик (σ , P та V) даної сукупності запитів.

Таблиця 3.8

Структура оптимального за ризиком кредитного портфеля

X_j	Портфель №1 (кредитних запитів)	Портфель №2 (оптимальний)	Портфель №3 (оптимальний, нормований за X_4)	Портфель №4 (оптимальний, нормований за X_4 , X_5)
X1	0,120000	0,240167	0,200382	0,216898
X2	0,160000	0,120904	0,153643	0,260400
X3	0,200000	0,272763	0,203586	0,182701
X4	0,280000	0,000000	0,100000	0,100000
X5	0,240000	0,366166	0,342389	0,240000
P	0,976117	0,982420	0,980500	0,980000
σ	0,060497	0,059263	0,063594	0,065527
V	0,061977	0,060323	0,064859	0,066864

*Примітка: складено автором за джерелами [4]

Якщо кредити не корелюють, тобто коефіцієнти кореляції різних позик рівні нулю ($r_{jk}=0$), то отримуємо з (3.12), (3.13) оптимальний за ризиком портфель такої структури:

$X_1=0,13608$; $X_2=0,227708$; $X_3=0,051947$; $X_4=0$; $X_5=0,584185$;

$P=0,985$; $\sigma=0,073523$; $V=0,07464326$.

Отже, для оптимізації структури кредитного портфеля доцільно застосовувати портфельну теорію, що враховує кореляційну залежність позик і різноманітні обмеження. Знання оптимального кредитного портфеля дозволяє порівнювати портфелі банку, проводити селекцію, нормування та лімітування

позик. Структура оптимальних портфелів залежить від рівня надійності відповідних оцінок і подільності чи неподільності кредитних запитів.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Моніторингом кредитного ризику є процедура систематичного відстежування, ідентифікації, оцінки і аналізу зміни даних про стан кредитного ризику на рівні кредитного портфелю банку, індивідуального позичальника та показників кредитного ризику з метою оптимізації кредитного ризику та оцінювання якості й ефективності, управління та контролю, динаміки та прогнозування розвитку кредитної діяльності.

Аналіз діяльності банків України показав, що реалії функціонування банківської системи вказують на те, що для українських банків кредитування залишається домінуючим видом діяльності в активних операціях. Так, частка кредитного портфеля банків України в активах станом на 01.02.2016 становила 72,02%. Водночас проблемні кредити в структурі кредитного портфеля українських банків на ту ж дату становили 24,1%. Окрім того, негативна динаміка частки проблемних кредитів у 2007–2015 рр. (зростання з 1,3% у 2007 р. та 7,7% у докризовому 2013 р. до 24,1% у I півріччі 2016 р.) свідчить про дуже суттєве погіршення якості кредитних портфелів банків. Протягом 2017-2018 рр. ситуація щодо якості кредитних портфелів в окремих банків покращилася завдяки вжитим заходам, в інших же навпаки погіршилася. Тобто кредитні операції є для банку тим видом діяльності, який приносить найбільші доходи, але разом із тим потребує ефективного управління та систематичного моніторингу ризиків [5].

У ПАТ «УкрСиббанк» моніторинг кредитного ризику визначають як комплекс дій банку по отриманню та аналізу інформації по клієнту та кредитній угоді протягом строку дії кредитного договору; в банку в процес моніторингу кредитного ризику задіяно різні комітети; інтегрування в економіко-математичну модель диверсифікації елемента експертної оцінки надмірної диверсифікації дозволяє більш точно визначити оптимальну глибину диверсифікації, сприяє вирішенню проблеми відсутності необхідної статистичної бази в банківській установі у частині виникнення ризику надмірної диверсифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 №2121-III (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 №1702-VI (зі змінами) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
3. Про здійснення банками фінансового моніторингу: Положення Національного банку України від 26.06.2015 № 417 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15>.
4. Гаряга Л.О. Моніторинг кредитного ризику в банківській діяльності : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л.О. Гаряга. – Суми, 2009. – 22 с., С. 3
5. Миськів Г.В. Проблемні кредити банків: сутність, чинники формування та способи мінімізації. / Г.В. Миськів // Інноваційна економіка. - 2014. - №54(5). - С. 250-255.
6. Островська Н.Л. Теоретичні та практичні аспекти організації моніторингу кредитної політики в банку / Н.Л. Островська // Ефективна економіка. – 2013. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2349>.
7. Потлатюк В.С. Основні напрями банківського моніторингу кредитного ризику / В.С. Потлатюк // Вісник Університету банківської справи Національного банку України 2014 №3(21). – С. 75-78.
8. Сова О.Ю. Напрями вдосконалення управління кредитними ризиками комерційних банків / О.Ю. Сова // Чернігівський науковий часопис. – 2012.- №1(3). – С.120-126.

1. Шелудько Н.М. Кредитна експансія та стійкість банківського сектору в Україні // Фінанси України. – 2007. – №10. – С.148-156.
2. Основы банковской деятельности / [Под ред. К.Р. Тагирбекова]. – М. : Изд. дом «ИНФРА-М», 2003. – 720 с.
3. Потійко Ю. Теорія та практика управління різними видами ризиків у комерційних банках / Ю. Потійко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58-60.
4. Вітлінський В. В. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. Посіб / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко. – К. : Знання, 2000. – 251 с.
5. Серік Ю.В. Вдосконалення методів управління кредитним ризиком / Ю.В.Серік // Формування ринкових відносин в Україні : [зб. наук. праць]. – 2006. – № 12. – С. 11-14.
6. Лепешкина М. Н. Методологические аспекты оценки рисков [Текст] / М.Н.Лепешкина // Менеджмент в России и зарубежом. – 2001. – № 6. – С. 23–26.
7. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків [Текст]: навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – 523 с.
8. Голодова Ж.Г. Финансы и кредит : [учеб. пособие] / Ж.Г. Голодова. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 448 с.
9. Граділь А.І. Кредитний ризик у банківській діяльності // Міжнародна науково-практична конференція "Економіко-правові проблеми та менеджмент нетрадиційної енергетики", 27-28 вересня 2001 р. – Херсон: Міжнародний університет бізнесу і права, 2001 – С.44-47.
10. Слобода Л.Я. Класифікація та характеристика чинників кредитних ризиків банківських установ [Текст] / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С. 185-193.

11. Міщенко В. І. Банківські операції [Текст] : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська [та ін.]; за ред. В. І. Міщенка, Н. Г. Слав'янської. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
12. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: вказівки, затверджені Правлінням НБУ від 15.03.2004 №104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04/conv>
13. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління Національного банку України 30.06.2016 № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
14. Харченко А. М. Економічна природа кредитного ризику як ключового ризику банківського кредитування / А. М. Харченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 26. – С. 89–97.
15. Швець О. В. Сутність кредитного ризику та підходи щодо його визначення та оцінювання / О.В. Швець / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – №99. – С.407-414
16. Ніколаєнко Ю.В. Економічна сутність кредитного ризику в банківській сфері: особливості і проблеми / Ю.В. Ніколаєнко // Економічна наука. – Ч.: ЧНТУ, 2015. – С. 42-45.
17. Карбівничий І. В. Особливості організації процесу корпоративного управління кредитної діяльності банку / І. В. Карбівничий // Фінансовий простір. – 2012. – С. 16–20.
18. Фурсова В. А. Управління фінансовими ризиками в комерційних банках України [Текст] : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування й регулювання економікою» /В.А.Фурсова. –Х. : ХНУ, 2006. –22 с.

19. Зайченко Ю. П. Оценка кредитных банковских рисков с использованием нечеткой логики / Ю. П. Зайченко // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2010. – № 2. – С. 37–54.
20. Кочетков В. Н. Анализ кредитоспособности клиентов. Кредитные риски; Учеб. -метод, пособие. — К.; УФИМБ, 1995. — 16 с.
21. Нідзельська І.А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України [Текст] / І.А. Нідзельська // Банківська справа. – 2009. – № 8. – С. 102 – 108.
22. НБУ змінив підхід до оцінки банками кредитного ризику [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2016/07/5/598090/>.
23. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України у посткризовий період та шляхи їх вирішення / Г.Карчева // Вісник Національного банку України. – 2010. - №8. – С.26-32.
24. Особливості оцінки кредитних ризиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://univerfiles.com/935655/Особливості-оцінки-кредитних/>
25. Павлюк Є., Павлюк О. Застосування сучасних кількісних моделей оцінки кредитного ризику позичальника // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. - 2005.- № 11.- С.74-80.
26. Мічинська О. Ю. Кредитні ризики банків: проблеми управління / О.Ю.Мічинська // Ефективна економіка. – 2016. – №3. – С. 45–49.
27. Дзюблюк О.В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку: монографія / О.В. Дзюблюк, Л.М. Прийдун. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2015. – 295 с.
28. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках : под ред. Р. Я. Левиты, Б. С. Пинскера / Дж.Синки. – М : Catallaxy, 1994. –820 с.
29. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку : монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с.
30. Грушко В. І. Управління фінансовими ризиками [Текст] / В. І. Грушко, О. І. Пилипченко, Р. В. Пікус. – Київ: Інститут економіки та права «Крок», 2000. – 168 с.

31. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О.Примостка – 2-ге вид., перероб. І доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
32. Jorion, P. (2000). Financial risk manager (FRM) instruction manual. N.Y.: Carli Management Corporation.
33. Лисенко О. В. Управління кредитним ризиком банку в умовах нестабільності вітчизняної економіки / О. В. Лисенко, О. С. Бадзим // Вісник ОНУ імені І.І.Мечникова. – 2016. – Вип.5 (47). – С.171-177.
34. Лаврушин О. В. Банковский менеджмент: учебник / О. И. Лаврушин. – М. - Кнорус, 2011. – 560 с.
35. Сова О. Ю. Напрями вдосконалення управління кредитними ризиками комерційних банків / О.Ю.Сова // Чернігівський науковий часопис. Серія 1, Економіка і управління. – 2012. – No 1(3). – С. 120–126.
36. Останкова Л.А. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками [Текст]: навч. посіб. / Л.А. Останкова, Н.Ю. Шевченко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с
37. Показники банківської системи України [Електронний ресурс] – Режим доступу:
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
38. Огляд банківського сектору за травень 2017 [Електронний ресурс] // НБУ. – 2017. – №3. – Режим доступу:
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=37591358.
39. Значення економічних нормативів по системі банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26530243&cat_id=36800
40. Швець О. В. Контроль та способи мінімізації кредитного ризику банку : дис. канд. ек. наук / Швець О. В. – Київ. – 2017. – 192 с.
41. Фінансова звітність АТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.aval.ua/about/bank_reports/
42. Звіт про фінансову стабільність // НБУ. – 2017. – №4.

43. Мещеряков А. А. Управління кредитним портфелем банку / А. А. Мещеряков, К. С. Тарасюк. // Вісник ДНУ. – 2012. – №6. – С. 67–70.
44. Принципи корпоративного управління АТ «Райффайзен Банк Аваль» : Додаток №5 до Протоколу Загальних зборів акціонерів АТ «Райффайзен Банк Аваль» від 27 квітня 2016 р. №36-56 [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///D:/Users/User/Downloads/20160427_shareholders_meeting.pdf
45. Офіційний сайт АТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.aval.ua>
46. Розподіл обов'язків між кредитними працівниками банку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1280052845706/bankivska_sprava/rozpodil_obovyazkiv_mizh_kreditnimi_pratsivnikami_banku
47. Річна інформація емітента цінних паперів за 2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.aval.ua/about/for_publication/.
48. Окрема фінансова звітність АТ «Райффайзен Банк Аваль» згідно з МСФЗ за 2016 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.aval.ua/about/bank_reports/
49. Банки обговорили принципи оцінки кредитного ризику та системи раннього попередження - EWS [Електронний ресурс] // 2017 – Режим доступу: <https://nabu.ua/ua/banki-obgovorili-printsipi-otsinki-kreditnogo.html>
50. Про роботу з потенційно проблемними клієнтами корпоративного та малого бізнесу [Текст] : положення, затверджене рішенням Правління АТ «Райффайзен Банк Аваль» від 15.10.2010 №168/6РП.
51. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : *Постанова Національного банку України; Рекомендації* від 02.08.2004 № **361** (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04?info=1>
52. Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими

операціями»: Постанова Правління Національного банку України від 25 січня 2012 р. № 23 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>

53. Положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків»: Постанова Правління Національного банку України від 6 липня 2000 р. № 279 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00>

54. Дзюблюк О.В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку: монографія / О.В. Дзюблюк, Л.М. Прийдун. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2015. – 295 с.

55. Кунцевич В.О. Аналіз сучасного методологічного забезпечення оцінки ризиків, пов'язаних з кредитуванням підприємств / Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №11. – С. 80-86.

56. Особливості оцінки кредитних ризиків банку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://univerfiles.com/935655/Особливості-оцінки-кредитних/>

57. Ідея створення кредитного реєстру [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <https://finclub.net/ua/>.

58. Позичальників заведуть у кредитний реєстр [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/404353/pozychalnykiv-zavedut-u-kredytnyj-reyestr>.

59. Сіухіна К. М. Теоретичні основи економічного аналізу резервів банку [Текст] / К.М. Сіухіна // Економічний аналіз: зб. наук. праць / ТНЕУ; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка». -2016. – Том 26. – № 1. – С. 83-91.

60. Штефан Л.Б. Проблеми управління кредитним ризиком в комерційних банках України / Л.Б. Штефан // Ефективна економіка. – 2015. – №3.

61. Бобыль В. В. Критерии принятия управленческих решений в банке в условиях неопределенности [Текст] / В. В. Бобыль // Наукове пространство Європи : тези доп. IX Міжнар. наук.-практ. конф. – Перемишль. : Sp.zo.o. «Nauka i studia», 2013. – Т. 1. – С. 43–46.

62. Розвиток фінансового ринку в Україні: проблеми та перспективи: [Колективна монографія] / під ред. д. е. н., проф. В.О. Онищенко – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – 373 с.

ДОДАТКИ